

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
ADMINISTRACINĖS TEISĖS IR PROCESO KATEDRA**

MONIKA URMONIENĖ
Neakivaizdinio skyriaus Teisės ir valdymo studijų programos
TVimn7-02 grupės studentė

**MARGINALUMO SOCIOLOGINIŲ POŽIŪRIŲ INTEGRAVIMOSI Į TEISINĘ SISTEMĄ
PROBLEMOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė: doc. dr. Eglė Bilevičiūtė

Vilnius, 2009

TURINYS

TURINYS	2
ĮVADAS	3
I. MARGINALUMAS VISUOMENĖJE: JAUNIMO ATVEJIS	11
1.1. Marginalumo samprata	11
1.2. Marginalaus elgesio formavimasis	14
1.3. Jaunimas kaip rizikos grupė visuomenėje	18
II. TARPDISCIPLININIO POŽIŪRIO SVARBA ĮGYVENDINANT MARGINALUMO PREVENCIJĄ	21
2.1. Teisės ir sociologijos sankirtos marginalumo tyrimuose	21
2.2. Asmens teisių samprata	24
2.3. Asmens teisių įgyvendinimas ir marginalizacijos prevencija.....	28
III. VALSTYBĖS POLITIKA ĮGYVENDINANT MARGINALIZACIJOS PREVENCIJĄ IR KONTROLĘ.....	31
3.1. Teisinio reguliavimo samprata	31
3.2. Jaunimo politika ir marginalizacijos prevencija.....	34
3.3. Jaunimas, bendruomenė ir marginalizacijos prevencija	41
IŠVADOS	56
LITERATŪRA	58
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65

ĮVADAS

Temos aktualumas ir spręstinos problemos. Vystantis civilizacijai visada atsiranda socialinė teisinė vertybinė skirtis tarp „gerųjų“ ir „blogųjų“, pastarieji, kaip svetimieji, stumiami iš visuomenės. Tie, kurie nesugebėjo dėl vienokių ar kitokių priežasčių išlikti visuomenės „gerųjų“ daugumoje, įsikuria jos socialinės piramidės apačioje, sudarydami žemiausią – marginalių mažumą, arba atstumtųjų, socialinį sluoksnį¹. Šiuolaikinė ekonominė konkurencija, greita socialinių santykių kaita kuria, naikina ir vėl rekonstruoja neapibrėžtas ir nestabilias socialinės negalios situacijas. Todėl nepritapimas visuomenėje, nusivylimas gyvenimu, vienišumas ir nevisavertiškumo kompleksai tampa vis dažniau pastebimi šiuolaikinio žmogaus bruožai. Beje, socialinės teisinės negalios reiškinys pastebimas ne tik kai individas yra veikiamas dviejų (ar kelių) skirtingų didelių kultūrinių rasinių grupių, turinčių kitokius socialinius teisinius statusus, bet ir smulkesnių grupių (socialinių, religinių, amžiaus). Asmuo, veikiamas socialinio teisinio statuso kaitos, t.y. santuokos, išsilavinimo, migracijos atveju paliekantis vieną grupę arba kultūrą, tačiau dėl iškylančių sunkumų nerandantis tinkamo subjektinių teisių įgyvendinimo ir socialinio prisitaikymo būdo prie kitos grupės arba kultūros, pasak E. V. Stonequisto, atsiduria kultūros periferijoje, nes netampa nė vienos iš jų nariu, virsta marginaliniu žmogumi².

Marginalus dažnai paliečia antrinė marginalizacija, neretas iš jų sugretina kelias marginalinės būsenas. Benamis, narkomanas - nusikaltėlio, neįgalusis - benamio, bedarbio ir pan. Plati marginalumo apraiška rodo, kad ši reiškinį lydi įvairaus lygmens spręstinos socialinės teisinės problemos: nuo elementarios socialinės pagalbos, labdaros, socializacinių, resocializacinių, medicininių, socialinių reabilitacinių priemonių taikymo iki nusikalstamumo prevencijos, administracinių reguliacinių, administracinių, kriminalinės justicijos priemonių taikymo. Kita vertus, marginalumo problemos neturėtų būti sprendžiamos taikant tik vieną iš minėtų priemonių. Pavyzdžiui, vien tik kriminalinės justicijos priemonių taikymas padariusiam nusikaltimą asmeniui jį dar labiau stigmatizuoja, antrina jo marginalumą, nes jam su stereotipiniu socialiniu izoliaciniu kryptingumu neteikiama socialinė teisinė pagalba, neindividualizuojamas socialinių reabilitacijos priemonių taikymas, kriminalinės bausmės

¹ Gilbert W. *Marginal minorities in the world – USA, 1947*. P.1.

² Kasatkina N. E. V. Stonequisto marginalinis žmogus // *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*. – Kaunas: VDU, 1999. P. 39.

skyrimas ir vykdymas nesiejamas su resocializacine elgesio korekcija. Pastebėta, kad marginalinio elgesio ypatybes daugumai marginalų lemia socialinės atskirties formavimosi būdas, socialinės izoliacijos visuomenėje lygis, marginalizacijos trukmė ir patirtis. Kritinė marginalizavimo riba pasiekia ne tik individus, atskiras profesijas, bet ir institucijas dirbančias socialinės atskirties prevencijos ir kontrolės srityje. Nebrandžios ekonominės, teisinės, socialinės politikos bei formuojamos visuomenės nuomonės paliesti mokytojai, policininkai ir pan. stumiami į socialinį užribį ir tampa kvazimarginalais (tarsi marginalais). Paradoksas, bet ties daugeliu “socialinės teisinės įtampos laukų” dirbanti policija, atsiduria iš vienos pusės, įvairiareikšmėje marginalinių grupių aplinkoje, iš kitos pusės, pilietinės visuomenės terpėje bei politikų bendruomenės apsuptyje. Nors pagal tarptautinį ir konstitucinį statusą policija yra atitinkanti normą institucija, bet pagal finansavimą, materialinį aprūpinimą stumiama į marginalinę padėtį.

Tam tikrą marginalų “problemos sprendimo izoliacijos” lygmenį galima išvelgti ir nacionalinėje teisinės sistemos doktrinoje.³ 1993 ir 1998 metų redakcijų Teisinės sistemos reformos metmenys menkai skirdamos vietos žmogui apskritai, neskiria strateginio dėmesio ir marginalų problemai. Visi marginalai, o ne tik susidūrę su kriminalinės justicijos priemonėmis turi tapti resocializacijos objektu. Iškilio būtinybė naujai įvertinti marginalumo aspektus, kurių nenumatė Teisinės sistemos reformos metmenys. Kita vertus, marginalumo tema tik fragmentiškai išvystyta teisinių idėjų lygmenyje teisės sociologijoje ir teisės filosofijoje. Daugiausiai ši problema atstovaujama kriminologijoje, tačiau dažniausiai taikomuju nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programų ir vykdomų kai kurių priemonių lygmeniu.

Sociologijos ir teisės santykio nustatinėjimo problema nėra nauja teisės moksluose. Šio santykio tyrimai įvairiose teisės šakose atsiskleidžia įvairiais, dažniausiai susijusiais su teisinių institucijų ir teisininkų poreikiais, požiūriais. Magistro baigiamojo darbo autorę sociologijos ir teisės santykis domina bendro šių mokslų objekto pažinimo rezultatų taikymo socialinėje praktikoje suderinamumo ir pritaikomumo požiūriu. Sociologinis viešasis teisinis interesas teorinėms marginalumo problemoms

³ Pastaruoju metu teisinėje literatūroje, socialinėse programose akcentuojama, kad reforma apima visus teisinės sistemos struktūrinius elementus: nacionalinės teisės sistemos kūrimą; teisės aktų rengimo sistemos tobulinimą; valstybės teisinės institucijas, jų funkcijas ir veiklą; teisės infrastruktūras miestuose ir rajonuose; kontrolės, priežiūros, imuniteto tarnybų veiklą nusikaltimų prevencijos sistemą ir kontrolę; teisinį informavimą, teines komunikacijas; teisės pažeidėjų socialinę rehabilitaciją; teisinį mokymą, auklėjimą; teisinės minties centrus (institutus, fondus, centrus, teisininkų draugijas); Pavyzdžiui, pilotinis resocializacijos specialistų mokymo projektas “Pilietinė visuomenė ir socialinė atskirtis”, Vilnius, 2001.

paskatino tirti sociologinių teorinių nuostatų apskritai ir marginalumo problemų konkrečiai integravimo į nacionalinę teisinę sistemą klausimus.

Svarbu, kad sociologinės kategorijos „marginalumas“, „marginalinis elgesys“, „resocializacija“ būtų tinkamai transformuotos iš sociologinės į teisinę kategorijų, sąvokų kalbą. Transformavimo pagalba atskleidžiamas sąvokų turinys arba šios sąvokos gali transformuotis į kelias sąvokas (teises). Transformacijų tikslas – apibrėžti teisiniame lauke naujų sociologinių sąvokų pažinimą.

Teisės doktrinoje aiškiai neapibrėžus sisteminio požiūrio į marginalus, teisės teorijoje pastebimas nesuderinamas su sociologinėmis marginalumo teorijomis problemos esmės aiškinimas, kuomet dalies marginalinių grupių delinkventines nuostatas perkeliama visiems marginalams. Tokia teorinė nuostata, viena vertus, gali būti suprasta kaip teisinis raginimas visus marginalus traktuoti kaip esančius “ties teisėtumo riba”. Antra “deviacinis pasyvumas arba agresyvumas” suvokiamas tik kaip delinkventiškumas. Sociologinių “marginalumo”, “deviacijos”, “delinkventiškumo” sąvokų turinio pakeitimas, mūsų požiūriu, keičia sociologinių teorijų esmę ir, esant tam pačiam socialinio pažinimo objektui, remiantis sociologiniais motyvais kuria naujas teises teorijas. Galima teigti, kad egzistuoja sociologinių požiūrių interpretavimo ir adekvataus integravimosi į teisinę sistemą problemos, nes šio santykio tyrimui, tyrimų rekomendacijų rengimui ir taikymui tiek sociologai, tiek teisininkai nėra tiksliniai rengiami. Resocializacijos srityje dirbantis teisėtvarkos subjektas vis dar traktuojamas kaip prižiūrėtojas ir baudėjas. Būsimiems resocializacijos specialistams reikalingos tiek bendresnės sociologinės bei teisinės žinios, darbo ypatingose sąlygose įgūdžiai.. Dar viena teisinės sistemos problema kuri turi būti sprendžiama, tai visuomeninių santykių, iš jų ir teisinių dominavimo pobūdis ypač visuomenės saugumo užtikrinimo srityje. Susiklosčiusius represinius prievartos santykius kiek įmanoma dera keisti labilesniais resocializacijos, elgesio korekcijos santykiais, net prevenciniu požiūriu, priimti naujas administracines teises reguliacines normas, orientuotas tiek į socializacijos aplinkos pokyčius, tiek į asmenis, galinčius tapti marginalais.

Teoriniu požiūriu svarbus naujų infrastruktūrų kūrimas (tai institucijos, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai sprendžia marginalumo klausimus, jų misija, teisinis statusas, vizija). Tai įgyvendinant būtina orientuotis ir pritaikyti vadybinius sistemų valdymo būdus, formas ir priemones. Greta institucijų dimensijos, svarbi marginalų asmenybės teisinių ypatumų problema, marginalinio elgesio nustatymas bei viešojo administravimo institucijų administracinių gebėjimų kontrolė galimomis teisinėmis formomis, tam tikrų įstatymų, nustatančių marginalumo kontrolę, rengimas ir leidyba, šių įstatymų įgyvendinimo problemų sprendimas, marginalumo reiškinių stebėseną (stebėsenos doktrina,

kiti idėjų bankai, mokslininkai ir praktikai). Stebėsenoje svarbus grįžtamasis ryšys, kuris atspindėtų marginalumo kontrolės trūkumus ir privalumus, mažintų socialinę teisinę įtampą dėl marginalumo. Marginalumo reiškinių sociologinė ir teisinė stebėseną gali daryti poveikį naujų marginalumo makro doktrinų kūrimui, teisinių idėjų formulavimui ir jų transformavimui administracinėje teisėje. Marginalumas kaip socialinė teisinė reiškinių problema yra nagrinėtina makroadministracinės teisės lygmenyje. Svarbu rengti marginalumo kontrolės programas, spręsti atskiras ir integruotas marginalumo problemas, apibrėžti marginalumo socialinės teisės įtampos laukus, nustatyti socialinių santykių raiškos problemas reguliuotinas administracinės teisės priemones. Žinia, marginalumo socialinių problemų sprendimų perkėlimas į teisės ir teisinės sistemos erdvę yra sunki ir kūrybinga teisinė veikla, toli išeinanti už nagrinėjamos temos ir magistrinio darbo ribų. Šiuo atveju transformacijos objektas yra teisės ir teisinės sistemos teisiniai gebėjimai bei galimybės pritaikyti sociologinę informaciją administracinės teisės tikslais. Todėl reikia nustatyti koks yra marginalumo sociologinių aspektų implikacijos lygmuo į teisės ir teisinės sistemas ir atskiras jų dalis. Teisinių idėjų įgyvendinimas sprendžiant marginalumo problemas susijęs su nepakankamai ištirta administracinės teisės ir marginalumo sociologijos sąveika. Remiantis sąveikų informaciniu pažinimu galima skatinti sociologinių idėjų pritaikymą administracinėje teisėje, tobulinti jos įgyvendinimo būdus.

Tyrimo objektas - sociologinių teorinių nuostatų apskritai ir marginalumo problemų konkrečiai integravimas į nacionalinę teisinę sistemą.

Tyrimo dalykas – marginalumo sociologinių teorinių nuostatų ir empirinio tyrimo rezultatų pritaikymas teisinės sistemos doktrinos formavimosi ir jos įgyvendinimo lygmenyse, įstatymų rengimo praktikai, institucinės sąrangos organizavimui.

Tyrimo tikslas

Nustatyti sociologinių marginalumo požiūrių integravimo į teisinę sistemą ypatumus.

Tyrimo uždaviniai

1. Atskleisti sociologijos ir administracinės teisės sąveikos ypatumus, sprendžiant socialinėje praktikoje marginalumo problemas.
2. Įvertinti marginalumo problemų sprendimų būklę nacionalinėje teisinės sistemos doktrinoje.
3. Nustatyti marginalumo problemines kryptis, reguliuotinas administracine teise.
4. Numatyti marginalinės elgsenos nustatymo ir kontrolės lygmenis galimomis administracinėmis teisinėmis formomis galimybes

Tyrimo hipotezė

Sociologiniai marginalumo požiūriai neintegruojami į teisinę sistemą dėl sociologų ir teisininkų socialinės partnerystės, bendro koncepcinio požiūrio į marginalumą, stokos.

Tyrimo metodai

Magistro baigiamojo darbe patikimiems tyrimo rezultatams pasiekti naudojami teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai.

Konstruktivos kritikos metodas – tai būdas vertinti, kaip teisė (teisinis reguliavimas) tenkina tam tikro meto žmogaus teisių saugos poreikius (magistro baigiamojo darbo tyrimo atveju – žmonių, esančių marginalizacijos pavojuje, saugos poreikius). Siekiant įveikti teisinio reguliavimo ribotumą (trūkumus), turi būti kuriama naujos pagedautinos administracinės teisės vizija, siūlomi nauji teisinio norminimo projektai, įvertinamas naujų teisinių institucijų steigimo būtinumas (ar naujų funkcijų priskirimas funkcionuojančioms institucijoms) ir numatoma konkreti teisinė ir kitokių gebėjimų kompetencija įgyvendinti tą viziją. Konstruktivos kritikos metodą sudaro trys stadijos (dalys):

- 1) Galiojančios teisės vertinimas ir ypač trūkumų iškėlimas ir tos teisės reguliacinio poveikio nepripažinimas, neigimas.
- 2) Norimos teisės vizijos kūrimas – konstruktyvus vertinimas ir ypač trūkumų iškėlimas..
- 3) Konkrečių priemonių ir būdų siūlymas, kaip norimą teisės viziją įprasminti galiojančia teise ir žmonių elgesio nauja praktika.

Abstrakcijos metodas

Mintimis atsiejant atskirus dalykus, nagrinėjamus atvejus, faktus ir jų ypatybes daromos tam tikros mokslinės išvados kaip būtų galima kurti naujus mąstymo produktus (sąvokas, modelius, teorijas, klasifikacijas, kategorijas, principus ir kt.). Todėl abstrakcija, kaip mokslinio tyrimo metodas, yra pagrįsta tuo, kad iš socialinių tiriamų objektų bei santykių tarp jų visumos, mąstymu atskiriamas abstrahavimu išskirtas objektas, kuris nagrinėjamas kaip savarankiškas tyrinėjimo dalykas. Tuo būdu, abstrakcijos metodas mokslinėje veikloje, skatindamas bendrybių analizę ir jų sujungimą į tam tikras norimas konkretybes, gali padėti nustatyti bendrus šio mintijamo proceso dėsningumus, padėti geriau suprasti prigimtinės teisės reikalavimus pozityviojoje teisėje. Abstrahavimas turi būti pagrįstas: pažintinio tikslo (supaprastinimu, esmės atskleidimu, modelio sudarymu. Konkrečiu atveju tai yra sociologinių marginalumo požiūrių integravimo į teisinę sistemą veiksmų patvirtinimas socialiniais faktais ir jų klasifikavimo kriterijų nustatymas: sociologijos ir administracinės teisės marginalumo klausimais, sąveikos modelio bei nagrinėjamo objekto struktūros sudarymas, kuomet siekiama išskirti tai, kas tikrai svarbu (marginalumo sociologinių teorinių nuostatų virsmas į teisinę doktriną,

sociologinio teisinio empirinio tyrimo rezultatų pritaikymas toliau tobulinant sociologijos ir administracinės teisės sąveiką).

Sisteminės analizės metodas – visuma metodologinių priemonių, naudojamų sprendimams apie sociologijos ir administracinės teisės parengti ir pagrįsti sprendžiant sudėtingas socialines, politines, teises, ekonomines, mokslines marginalumo ir marginalizacijos problemas. Moksliniai sisteminiai principai reikalauja analizuoti marginalizacijos socialinės teisinės tikrovės reiškinius kaip tam tikros socialinės visumos komponentus ir kaip visumą (sudarytą iš tarp savęs susijusių politinių, ekonominių, vadybinių, teisinių ir kitų socialinių komponentų).

Kontent-analizės metodu nagrinėjant tekstus apibūdinama, kas juose išreikšta ir kaip išreikšta. Apibūdinama, kas yra išreikšta:

- 1) Svarstomoji tema
- 2) Vertinimo pobūdis
- 3) Vertinimo matas
- 4) Vertybės
- 5) Metodai
- 6) Bruožai
- 7) Veikėjai

Magistro baigiamojo darbo tyrime kontent-analizė naudojama tirti marginalizacijos prevencijos ir resocializacinę veiklą makro (Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa), mezo (įvairios marginalizacijos prevencijai skirtos programos ir priemonių planai) ir mikro (visuomeninių organizacijų, dirbančių marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos srityje veiklos programos) lygmenimis.

Pagrindinių sąvokų patikslinimas ir interpretavimas

Bendruomenė – žmonių grupė, kuri dalijasi ta pačia erdve, panašiomis patirtimis ir (arba) panašiais interesais⁴. Magistriniame darbe bendruomenė suvokiama kaip tam tikroje geografinėje teritorijoje gyvenančių žmonių grupė.

Marginalumas - sociologinės sąvokos apibrėžimo aspektu marginalumas - tarpinė, ribinė individo ar grupės padėtis visuomenėje, atsirandanti dėl nepakankamo individo ar grupės įsitraukimo į socialinį gyvenimą dėl ribinės socialinės padėties visuomenės sluoksnyje, tarp sluoksnyje ar klasėje.

⁴ Parsons W. Viešojo politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 447.

Tuo požiūriu marginalai yra mažiausiai tarp dviejų “socialinės įtampos laukų”. Iš vienos pusės marginalai yra susiję su ta faktine tikrovės puse, kuri įvardijama kaip socialinė probleminė, asociali ar net nusikalstama, iš kitos pusės formaliu tikrovės požiūriu jie yra normalūs socialiniai individai, turintys Žmogaus teises ir laisves, garantuojamas Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautine teise.

Resocializacija – antrinė socializacija, susijusi su žmogaus nuostatų, tikslų, normų bei vertybių pokyčiais. Tai žmogaus, kuriam būdingi elgesio nukrypimai prisitaikymo gyventi nekonfliktinėje aplinkoje procesas⁵. Tai etapas po desocializacijos, reiškiantis naujų, ne deviacinių vertybių, normų, vaidmenų ir elgesio taisyklių įsisavinimą⁶. Magistriniame darbe resocializacija suprantama ne tik kaip auklėjimo procesas, vykstantis specialiose institucijose, skirtose asmenims, atliekantiems bausmę už padarytus nusikaltimus, bet ir darbas vietos bendruomenėse padedant asmenims, sugrįžusiems iš bausmės atlikimo vietų ar socialinės reabilitacijos įstaigų integruotis į visuomenę. Resocializacijos galimybes⁷ tyrime suvokiamos kaip darbo su jaunimu vietos bendruomenėje įvairiapusiškumas, bendruomenės teritorijoje esančių organizacijų bendradarbiavimas vykdant jaunimo marginalizacijos prevenciją ir resocializacinį darbą.

Socialinė marginalizacija – individų arba grupių išstūmimo į žemiausius visuomenės sociokultūrinius sluoksnius procesas. Socialinė marginalizacija dažniausiai yra susijusi su individo arba grupės padėties visuomenėje arba tapatumo neapibrėžtumu⁸. Nagrinėjant jaunimo marginalizaciją galima pastebėti, kad pavojus kyla dėl subrendimo, tapimo socialiai ir ekonomiškai nepriklausomu suaugusiu žmogumi, proceso kliūčių.

Socializacija – tai asmenybės formavimosi procesas, kurio metu individas įsisavina vertybes, normas, nuostatas, elgesio modelius, atitinkančius visuomenės ar tam tikros socialinės grupės standartus⁹. Socializacijos metu galima įsisavinti ir kontrakultūrinės normas, ir neigiamus socialinius vaidmenis, kurie gali tapti nusikalstamo elgesio veiksniais.

Teisinė kultūra – visas ratas idėjų, kurios egzistuoja konkrečiose visuomenėse ir kurios įvairuoja skirtingose visuomenėse, apie teisę ir jos vietą socialinėje tvarkoje. Šios idėjos įkvepia teisinę praktiką, piliečių pažiūras į teisę ir jų norą ar nenorą bylinėtis ir santykinę teisės reikšmę, informuodamas apie

⁵ Социологический энциклопедический словарь / Редактор Г. В. Осипов. – Москва: Норма, 2000. С.302

⁶ Социологический энциклопедический словарь / Редактор Г. В. Осипов. – Москва: Норма, 2000. С.302.

⁷ Galimybė – kas galima, galimumas. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 162.

⁸ Социологическая энциклопедия Том 1. – Москва, Мысль, 2004. С. 592

⁹ Социологический энциклопедический словарь/ Редактор Г. В. Осипов. – Москва: Норма, 2000.с.168

platesnes minties ir elgesio, esančių už konkrečios praktikos ir traktatų, susijusių su teisiniais institutais, ribų, sroves.

Teisės norma – tai yra teisėkūros subjekto suformuluota ar sankcionuota visuotinai pripažinta privalomojo elgesio taisyklė, nustatanti visuomeninio santykio dalyviams teises ir pareigas ir garantuojama to santykio dalyvių abipuse nauda ir valstybės prievarta.¹⁰ Joje sukonzentruotos esminės teisės normos ypatybės: visuotinis pripažinimas, privalomumas, prievarta ir kt.¹¹

Teisinis elgesys - tai subjekto valingas socialinis elgesys, kuris vertinamas pagal veikiančios teisės normas ir neatitikimo joms atveju užtraukia jam teisinę atsakomybę. Iš žmonių ir jų grupių elgesio galima spręsti: 1) apie teisės, kaip socialinių santykių reguliatoriaus, suvokimo lygį, 2) apie objektinės teisės normų laikymąsi ir vykdymą, 3) apie asmenybės, kaip teisės subjekto, naudojimąsi jai suteiktomis teisinėmis galimybėmis.

Teisinis režimas - ypatingą teisinio reguliavimo tvarką, kuri sukuria norimą socialinę būklę ir palankų ar nepalankų teisės subjektų interesams lygmenį. Šių sąlygų ir metodų sistema įgyvendina teisinį reguliavimą, kuris užtikrina geresnį teisės veiksmingumą. Administracinių teisių režimų paskirtis – tai tam tikrų viešojo administravimo sričių reguliavimas, naudojant išsiskiriančių, neeilinių (pvz., suteikiančių teisės subjektui didesnę teisinę statusą) priemonių sistemą. Tokioms priemonėms priskiriama:

1. Teisės aktai ir normos, nustatantys tam tikrą teisinę neeilinę tvarką numanytuose teisinio reguliavimo srityse;
2. Įgaliotos viešojo administravimo institucijos, tam sukurtos ar paskirtos formuoti ir prižiūrėti išsiskiriantį teisinį režimą;
3. Konkrečių greitai ir tiksliai veikiančių teisės subjektų sutartų ir suderintų, veiksmų bei jų sąveikos reglamentavimas;
4. Apibrėžta kontrolės ir atsakomybės už savo veiksmus sistema nustatyto administracinio teisinio režimo ribose;
5. Pakankamai didelis ribotai leidžiamų ir draudžiamų metodų panaudojimas;
6. Leistinos naudoti, išskirtinės, vieningos tikslo siekimo požiūriu, techninės, materialinės ir finansinės priemonės.

10 Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000. P. 195.

11 Prievarta yra būtinas teisės normos požymis, tačiau negali būti akcentuojamas kaip pagrindinis. Prievarta turi būti panaudojama tik tada, kai kitos teisinės priemonės yra neefektyvios.

I. MARGINALUMAS VISUOMENĖJE: JAUNIMO ATVEJIS

1.1. Marginalumo samprata

Marginalumo sąvokos aiškinimai ir suvokimai socialiniuose moksluose yra skirtingi ir įvairiapusiški. JAV mokslininkai išskiria dvi pagrindines marginalumo sąvokos interpretacijas¹²:

- Marginalumo samprata, kuria dažniausiai remiamasi ekonomikoje. Šiuo požiūriu regionas pripažįstamas marginaliu, jei jis yra toli nuo žaliavų šaltinių ir pramonės įmonių, jame negausi populiacija ir jeigu regionas nėra politiškai ir ekonomiškai autonomiškas.
- Marginalumas traktuojamas kaip socialinė konstrukcija, kurios pagrindinis požymis yra tolygiai paskirstoma galia (jėga), pasireiškianti grupių santykiuose, išskiriant elitines grupes ir mažumas, t.y. marginalines grupes. Jos išskiriamos pagal įvairius kriterijus, dažniausiai pagal lytį, etniškumą, religinius įsitikinimus, lytinę orientaciją, profesiją ar kalbą.

Marginalumas yra palyginamojo socialinio suvokimo reiškiny.

Mokslininkai, tirdami apleistų miestų kvartalų marginalines grupes, atkreipė dėmesį į tris marginalumo apraiškas¹³.

Ekonominis marginalumas yra būdingas socialinėms grupėms, kurių poreikių tenkinimo lygmuo yra žemesnis nei normalaus gyvenimo standartai. Toks marginalumas yra susijęs su nedarbu, vienišų tėvų šeimomis, senatvės skurdu.

Socialinis marginalumas labiau pastebimas kai tam tikrų socialinių grupių elgesys kelia grėsmę vyraujančių visuomenės grupių priimtoms socialinėms normoms. Tuomet vienu ar kitu aspektu atsiskleidžia etninių mažumų, homoseksualų, neįgaliųjų problemos.

Nepaklusimo teisei marginalumas priskiriamas toms socialinėms grupėms, kurių veikla yra priešinga visuomenėje deklaruojamoms teisės normoms. Tokioms atstumtosioms socialinėms grupėms priklauso nelegalūs imigrantai, narkomanai, prostitutės, teisti asmenys ir pan.

Pažymėtina, kad šios marginalumo apraiškos yra tarpusavyje susijusios ir tarsi papildo bei sustiprina viena kitos charakteristikas. Tarkime, jaunas žmogus, dėl sunkios tėvų materialinės padėties negalintis siekti išsimokslinimo ir įsigyti profesijos, tapdamas bedarbiu gali nepaklusti socialinėms bei

¹² Culen B.T., Pretes M. The meaning of marginality: interpretations and perceptions in social science//The Social Science Journal, Vol.37, No. 2. Elsevier science Inc. 2000. P. 217.

¹³ Winchester H. P. M., White P. E. The Location of Marginalized Groups in the Inner City: Environment and Planning //: Society and Space, 6. 1988. P. 38.

teisinėms normoms, egzistuojančioms visuomenėje, kurioje jis neturi realios galimybės tapti visateisiu nariu, jo teisės yra tik deklaruojamos.

Remiantis elitinių visuomenės grupių sukurtų socialinių normų laikymosi principu visoms marginalumo apraiškoms būdinga marginali grupių atskirtis nuo visuomenės ir jos standartų.

Visuomenėje egzistuojantį pilietinių teisių ir laisvių apribojimą tam tikroms žmonių grupėms, nesavanorišką nutolimą nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių nusako *socialinės atskirties* terminas. Formos ir turinio požiūriu socialinė atskirtis apibūdinama plačiai – nuo anksčiau įgytų teisių ir laisvių arba socialinės padėties netekimo iki visiško socialinių ryšių nutraukimo¹⁴. Socialinės atskirties terminas reiškia plačiausiai suprantamą marginalizaciją – *visuomeninį procesą, kuris lemia ir apibrėžia piliečių nebuvimą sudėtine „normalios“ pilietinės visuomenės dalimi*¹⁵. Socialinė atskirtis dažniausiai tiriama socialiniu ir psichologiniu požiūriu. Socialinės atskirties grupė vertinamuoju požiūriu yra labai įvairialypė: ją sudaro alkoholikai, nehospitalizuoti ligoniai sergantys įvairių formų psichinėmis ligomis, nelegaliai gyvenantys asmenys, specifiskai gyvenančios tautinės grupės. Socialiniu demografiniu požiūriu atskirties grupėms priklauso pensininkai, vaikai našlaičiai, studentai, dirbančios motinos, vaikai su negalia. Teritoriniu požiūriu – mažų kaimelių gyventojai arba atokių gyvenviečių žmonės. Socialiniu profesiniu požiūriu – mažai uždirbantys darbininkai, didelė dalis inteligentijos¹⁶. Šioje socialinės atskirties grupių klasifikacijoje, tikslinga išskirti jaunimo grupę, kuriai būdinga įvairių problemų gausa. Į socialinės atskirties grupių sąrašą įtraukiama remiantis mažiausiai dviem – demografiniu ir socialiniu – parametrais.

Socialinė atskirtis yra universali – politinė, ekonominė, kultūrinė, religinė ir socialinė kategorija. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys socialinę atskirtį, yra trejopi – politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai¹⁷.

¹⁴ Zaleskienė I. Asmuo, visuomenė, valstybė. Socialinė atskirtis//Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. 1998. – Vilnius: Socialinės politikos grupė. P.18.

¹⁵ Šaulauskas M. P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė//Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. – Vilnius: Garnelis, 2000. P. 46.

¹⁶ Taljūnaitė M. Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę. Teisinės valstybės link.// Jurisprudencija: mokslo darbai. 2000. T. 15 (7). P. 83.

¹⁷ Šaulauskas M. P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė//Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. – Vilnius: Garnelis, 2000. P.47.

1 lentelė. Socialinės atskirties veiksniai

Kriterijai	Politiniai	Socialiniai ekonominiai	Psichologiniai kultūriniai
Raiška	Pagrindinių žmogaus politinių, socialinių, ekonominių teisių ribojimas.	Mažos pajamos, paslėptoji bei dalinė bedarbiystė, didelis socialinio mobilumo laipsnis.	Stigmatizavimas, bejėgiškumas, menkinimas, ignoravimas.
Priežastys	Nedemokratiška politinė sankloda; (neveiksni) liberali demokratija.	Radikali socialinė kaita; (neveiksni) socialinė politika; socialinė laisvosios rinkos diskriminacija.	(senos ir naujos) diskriminacinės nuostatos ir (neveiksni) kultūros politika.

Šią socialinės atskirties veiksnių klasifikaciją naudinga papildyti natūralių (aplinkos) veiksnių grupe. Šiai grupei priklauso veiksniai, kuriems žmogus negali turėti įtakos (klimato sąlygos, geografinė vietovės padėtis).

Socialinės atskirties grupėms susidaryti didelę įtaką turi pokyčių visuomenėje metu atsirandanti socialinė įtampa, kurią, pasak R. Grigo, derėtų suprasti „kaip tam tikroje socialinių santykių erdvėje ir laike išsidėstančius faktus, įvykius, procesus ir jų konfigūracijas, savyje nešančias ar išreiškiančias priešingus polius, priešingas socialinio vyksmo tendencijas“¹⁸. Akivaizdžiu socialinės įtampos pavyzdžiu, turinčiu poveikį marginalių grupių atsiradimui, tampa tokie reiškiniai kaip deviacija ir delinkvencija, socialinė aritmija (valdymo ir kitų socialinės bei politinės organizacijos grandžių veiklos bei tarpusavio sąveikos išsiderinimas), socialinė apatija ir nuovargis, besaikė socialinė diferenciacija, vedanti prie socialinio supriešinimo¹⁹.

¹⁸ Grigas R. Sociologinė savivoka: specifika, metodai, lituanizacija. – Vilnius: Rosma, 2001. P.140.

¹⁹ Grigas R. Sociologinė savivoka: specifika, metodai, lituanizacija. – Vilnius: Rosma, 2001. P. 148.

1.2. Marginalaus elgesio formavimasis

Teisės normos pagrindu teisinis elgesys skirstomas į dvi priešingas elgesio rūšis: teisėtą ir neteisėtą elgesį.

Teisėtas elgesys – tai socialinis elgesys, atitinkantis visuomenėje egzistuojančias teisės normas. Jis skirstomas į tris elgesio rūšis:

Neteisėtas elgesys – tai socialinis elgesys, kuris prieštarauja veikiančios teisės normoms. Jis skirstomas į dvi elgesio rūšis:

1) asmenybės vidinių įsitikinimų nulemtas neteisėtas elgesys, kai asmenybė sąmoningai padaro teisės normoms priešingą veiką; tyčia neatlieka savo teisinių pareigų;

2) aplinkybių nulemtas neteisėtas elgesys, kai teisės pažeidimas padarytas visiškai netyčia, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms arba dėl afekto poveikio.

Kiekvienas žmogus yra prisitaikęs prie fizinės, socialinės ir psichologinės aplinkos. Šis prisitaikymas (adaptacija) gali būti didesnis ar mažesnis. Esant marginaliniam elgesiui, pastebima adaptacijos stoka, kuri gali būti laikinas reiškinyss arba pastovi žmogaus būseną. Todėl marginalumo priežastis bendrąja prasme galima apibūdinti kaip žmogaus elgesio ir socialinės aplinkos normų skirtumus. Šie skirtumai – daugelio psichologinių motyvacijos ir sprendimo priėmimo proceso elementų (poreikių, interesų, tikslų ir jų pasiekimo galimybių) deformacijos rezultatas.

T. Šibutani skiria tris marginalinio elgesio tipus²⁰:

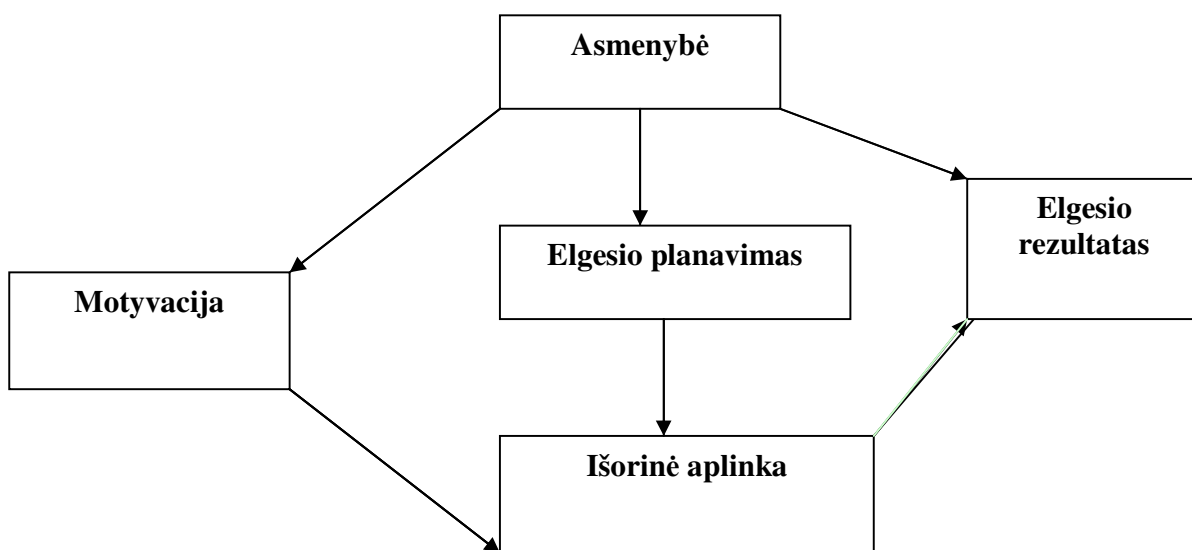
- Elgesys, atitinkantis tam tikroje marginalinėje grupėje priimtas elgesio normas.
- Elgesys, kylantis dėl laikino savikontrolės netekimo.
- Kompulsyvus elgesys atsiranda blogos socializacijos pasėkoje. Šis elgesys – tam tikra gynybinė reakcija.

Margalinis elgesys nesusiformuoja atsitiktinai. Tam turi įtakos neigiama gyvenimo patirtis ir nepalankūs tarpusavio ryšiai. Asmenybė formuojasi ne tik vaikystėje, bet ir vyresniame amžiuje. Asmenybės formavimosi procesui turi įtakos mikro ir makro aplinka: visuomenės informavimo priemonės, šeima, draugai, bendradarbiai. Pabrėždami mikro aplinkos įtaką sociologai teigia, jog neigiamas dvasinis – psichologinis klimatas, prieštaravimai tarp visuomeninių ir grupės normų, adaptavimosi sunkumai, nepakankama darbo drausmė, bendravimo įtampa ir konfliktai - tai tik nedidelė dalis marginalinio elgesio formavimosi priežasčių. Svarbią reikšmę asmenybės formavimuisi

²⁰ Shibusani T. Society and Personality: An Interactionist Approach to Social Psychology. Prentice Hall, INC. 1969.

turi valstybės sprendimai, kurie neretai būna neteisingi. Tai skatina žmogų susimąstyti apie visuomenėje priimtas moralės normas, teisinį bejėgiškumą ir prieštarauti socialinėms, moralinėms ir teisinėms visuomenės normoms. Visuomenės prieštaravimai skatina marginalinį gyvenimo būdą.

Analizuojant marginalinio elgesio genezę išskiriamos dvi pagrindinės formavimosi mechanizmo dalys: *asmenybės formavimasis ir marginalinio elgesio mechanizmas*.

1 pav. Marginalinio elgesio mechanizmas (sud. M. Urmonienė)

Marginalumo problema glaudžiai siejasi su kriminologine tematika. Ryšys yra abipusis – marginalizacija didina nusikalstamumą, o žmogaus ženklėjimas, žymėjimas kriminalinio nusikaltėlio etikete įtvirtina jo marginalumą, jo gebėjimus nusikalsti. „Kriminalinių klasių” susidarymas ypač jauname amžiuje sudaro ateities grėsmę Lietuvai. Marginalai, taip pat nusikaltėliai, antrinės marginalizacijos požiūriu yra rezervinė nusikalstamumo jėga, terpė augti nusikalstamumui. “Kriminalinės klasės” išsiskyrimas didina visuomenės nesaugumo jausmą ir kelia grėsmę nacionaliniam saugumui. Lietuvoje kyla pavojus, kad didelė pilietinės bendruomenės dalis nuolat bus tam tikroje socialinėje izoliacijoje, liks už aktyvaus gyvenimo ir kitų institucinių sistemų, kurios individui teikia paramą teisę gerbiančioje visuomenėje, ribų. Pastebima, kad marginaliniai asmenys, kurie padaro daug nusikaltimų, paprastai teisės pažeidimus pradėjo daryti būdami jauni, prieš

sukakdami 14 metų baudžiamosios atsakomybės ribą. Tokių asmenų “ženklinimo istorija” parodo, kaip gyvenimas turint nuolat neigiamą “etiketę” veikia asmens savęs suvokimą, daro artimą sau deviantinio tapatumo misiją ir viziją, patrauklia tampa kriminalinė karjera, marginalinė subkultūra. Nepilnamečių ir kitų asmenų, padariusių pirmuosius nusikaltimus, tyrimas rodo, kad iki jų padarymo šie asmenys turėjo įvairią marginalinio gyvenimo patirtį: išbandė daugelį marginalinių vaidmenų, įtvirtino marginalinės subkultūros poreikius ir nuostatas. Nusikaltėlio asmenybė kriminologiniu požiūriu nagrinėjama kaip specifinė integrali socialinių požymių struktūra, apibūdinanti asmens kryptingumą, santykius, moralinius bruožus, socialinę parengtį (patirtį) ir pan. Minėti požymiai ir jų tarpusavio ryšiai pažymi tikrovės realius faktus, kurie analizuojami, remiantis santykiu su rezultatu – nusikaltimo padarymu ar jo nedarymu²¹. Toks požiūris padeda kryptingai ir sistemingai tirti nusikaltusio žmogaus asmenybę, nustatyti tinkamus socializacijos ir skatinančius desocializaciją veiksnus, atskleisti adekvačius nusikaltimų prevencijos administravimo modelius. Reikia pagalvoti apie saikingą marginalinių problemų valstybinį reguliavimą, marginalumo kontrolės ir prevencijos administravimą. Tapimas teisės pažeidėju gali būti užkertamas per marginalizacijos prevenciją ir per ankstyvąją intervenciją į nusikaltimų padarymo riziką didinančius veiksnus. Daugelis rizikos veiksnių, kurie sąlygoja ateities kriminalizaciją, gali būti nustatomi iš anksto (asociali namų aplinka, girtaujantys tėvai ar tėvai, neskiriantys dėmesio vaikų auklėjimui; smurtas prieš vaiką; bendravimo sunkumai mokykloje ir pan.). Poveikis į rizikos veiksnus yra ankstyvosios nusikalstamumo prevencijos strategijos pagrindas.

Galima išskirti tris kriminalinę marginalizaciją įtvirtinančius veiksnus – stadijas. **Pirminė, delinkventinė marginalizacija** (pasireškianti nukrypimais nuo įstatymais nustatytų elgesio normų) prasideda kai asmuo pats save atskiria nuo socialinių normų besilaikančios visuomenės dalies, padarydamas pirmuosius teisės pažeidimus ar pirmąjį nusikaltimą (nusikaltimas laikomas labiausiai “užribiniu” elgesiu). Tokių visuomenės priimto elgesio ribų peržengiančių veiksmų padarinys, **dažniausiai savitikslis**, sankcijų nusižengusiam, nusikaltusiajam asmeniui pritaikymas. Tai, kad nusižengusiam, **nusikaltusiajam savitiksliai taikomos neigiamos sankcijos, yra antroji kriminalinio pobūdžio marginalizacijos stadija**, veiksnyje įtvirtinantis jo “užribinį” atskyrimą. Neretai šis atskyrimas būna izoliacinis tiek socialine psichologine, tiek fizine prasme, ypač jei asmuo baudžiamas laisvės atėmimo bausme. Vidutinis kalnimo laikas Lietuvoje yra ilgas (net 4,8 metų), 45

²¹ Урмонас А. Криминологические проблемы изучения лиц, совершивших кражу. Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1978.

proc. nusikaltėlių skiriamos laisvės atėmimo bausmės. Šitoks griežtas nusikaltėlių, marginalinio pobūdžio izoliavimas, nesprendžiant jų marginalumą kėlusią problemų, visuomenei brangiai kainuoja. Kalinių išlaikymas Lietuvos mokesčių mokėtojams kasmet atsieina daugiau kaip 140 mln. Lt. Deja, vargu ar griežtos, savo izoliaciniais marginalumą didinančiais tikslais, laisvės atėmimo bausmės padeda įgyvendinti teisingumą. Toks socialinis teisingumas Lietuvos penitencinėje praktikoje strateginiu Žmogaus teisių ir laisvių požiūriu yra barbariškas. Žymus amerikiečių sociologas Erving'as Goffman'as²², detalai tyręs tariant jo žodžiais „totalinius institutus“ (koncentracijos stovyklas, kalėjimus, kolonijas, psichiatrines ligonines ir net tarnybą armijoje), nurodė tokius resocializacijos požymius ekstremaliose situacijose:

- 1) **izoliacija** nuo išorinio pasaulio (aukštos sienos, grotos, specialūs korpusai ir pan.);
- 2) pastovus **bendravimas** su tais pačiais asmenimis, su kuriais individas dirba, poilsiauja, miega;
- 3) ankstesnės **identifikacijos netektis**, kuri sustiprinama persirengimo ritualu (civilius rūbus keičiant į specialiąją aprangą);
- 4) **pervardijimas**, senojo vardo, pavardės pakeitimas į „numerį“ ir kito statuso įgijimas: kareivis, nuteistasis, ligonis;
- 5) senos **aplinkos keitimas** į naująją, asmenybės individualumą nepripažįstančią aplinką;
- 6) **atpratimas** nuo turimų įpročių, vertybių, papročių ir pratinimasis prie naujų;
- 7) **veiksmų laisvės netektis**.

Tokios resocializacijos sąlygos žmogų ne tik dezorientuoja, bet ir jį moraliai degraduoja. Tai susiję su tuo, kad nusikaltėlis vietoj to, kad atlygintų žalą aukai, vidutiniškai 4,8 metų sėdi be darbo savo aukos (kaip mokesčių mokėtojo) išlaikomas. Tačiau net ir atlikę bausmę ir sugrįžę iš įkalinimo vietos nusikaltėliai dažniausiai lieka atskirti, - darbdaviai nenori priimti jų į darbą, gyventojai bijo kalinio kaimynystės, neretai jų išsižada ir šeima. Taigi, susiduriame su **treține marginalizacija**, neretai besitęsiančia visą buvusio kalinio gyvenimą. Lietuvoje, be keleto nevyriausybinų organizacijų (daugiausiai reiškiasi Lietuvos kalinių globos draugija), nėra institucijos, besirūpinančios iš įkalinimo vietos išėjusių asmenų resocializacija, jų įdarbinimu, apgyvendinimu. Todėl neretai bausmę atlikę žmogus, negalėdamas pragyventi iš sąžiningo darbo, atstumtas ne tik darbdavių, bet ir artimiausių giminių, vėl daro nusikaltimus. Visuomenė, nesugebėdama priimti ribinėje situacijoje atsidūrusio žmogaus, pati save nubaudžia, pastūmėdama buvusį kalinį į recidyvinį nusikaltimą.

²² Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. – New York: Doubleday, 1959.

Stiprus vidinis individų įsitikinimas teisėtai elgtis intensyviai formuojasi tada, kai visuomenėje yra stiprūs savivaldos pradai. Neatsitiktinai teisinės socialinės valstybės sukūrimas neatsiejamai susijęs su pilietinės visuomenės kūrimusi.

1.3. Jaunimas kaip rizikos grupė visuomenėje

Vienas iš svarbiausių žmogaus tapatumo požymių yra amžius. Amžiaus kriterijai gali būti normatyviniai teisiniai (amžius, nuo kurio vaikas privalo lankyti mokyklą, pilietinę brandą nurodantis amžius), arba faktiniai (amžiaus, kurio sulaukę žmonės sukuria šeimas, vidurkis).

Esminė perėjimo į rizikos visuomenę priežastis, anot U. Becko yra tai, kad sociumo sukurtų gėrybių gerovės paskirstymo problemą visuomenėje keičia pavojų, neapibrėžtų situacijų pasiskirstymo visuomenėje problema. Rizikos visuomenėje kinta fundamentaliausios kategorijos – erdvės ir laiko, darbo ir laisvalaikio, todėl nežinomi ir neplanuoti padariniai tampa vyraujančia istorijos ir visuomenės jėga²³. Gyvenimas rizikos visuomenėje neišvengiamai lemia rizikos grupių, kurioms visuomenėje vykstantys pokyčiai turi ypatingos įtakos, susidarymą. Jaunimas, kaip viena iš tapimo marginaliais rizikos grupių visuomenėje, vertinama ne tik dėl priklausymo tam tikrai amžiaus grupei kylančių problemų, bet ir dėl visuomenės užribyje esančių marginalių grupių įtakos jaunam žmogui renkantis gyvenimo kelią. Pasak R. Dahrendorfo, „*anapus ekonomikos, visuomenės paribiuose esantys žmonės spinduliuoja keistą magnetizmą, itin traukiantį jaunimą. Jų kultūra pradeda įtraukti visus kitus tarsi disko muzikos garsai*“²⁴.

JAV psichologas G. Stanley Hallas, apibūdindamas jaunystės, kaip pereinamojo amžiaus tarpsnio, ypatumus, rėmėsi Streso ir Audros modeliu, pagal kurį jaunystės amžiaus tarpsnis suvokiamas kaip neišvengiama psichologinė ir socialinė sumaištis, pusiaukelė tarp vaikiškos priklausomybės ir

²³ Rinkevičius L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai//Sociologija. Mintis ir veiksmas. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto sociologijos katedra, 2002. Nr. 2. P.109.

²⁴ Dahrendorf R. Modernusis socialinis konfliktas: Esė apie laisvės politiką. – Vilnius: Pradai. 1996. P. 8.

suaugusio žmogaus statuso stabilumo²⁵. Jaunas žmogus šiuo, dėl amžiaus ypatingu socializacijos laikotarpiu, įgyja laikiną socialiai nepritampančiojo įvaizdį – jis jau nebenori būti vaiku, tačiau tuo pat metu numano, kad dar negali būti priimtas į suaugusiųjų pasaulį. Jaunam žmogui darosi neaišku, ko iš jo tikimasi, koku keliu jis galėtų eiti norėdamas pasiekti savo tikslą. Šiuo socializacijos laikotarpiu jaunam žmogui svarbu laiku sulaukti pagalbos iš artimiausios aplinkos (šeimos, mokyklos, bendruomenės, kuriai jaunas žmogus priklauso pagal savo gyvenamąją vietą arba visuomeninę veiklą) bei valstybės, kuri vykdo socialinę politiką.

Vyraujančios jaunimo socializacijos įgyvendinimo problemos susijusios su stiprėjančia arba net išitvirtinančia jaunimo marginalizacija dėl nedarbo, girtavimo, narkomanijos. Pavyzdžiui, per mažai dėmesio teikiant jaunų bedarbių išsilavinimui ir profesiniam pasirengimui, šie veiksniai virsta ilgalaikiu nedarbo, o vėliau ir motyvacijos mokytis bei aktyviai dalyvauti darbo rinkoje mažėjimo ir net praradimo priežastimi. Taip jaunimas praranda socialinį aktyvumą ir ypač imunitetą marginalizacijos įtakai, per trumpą laiką tampa vis labiau perdėtai priklausomas nuo kitų žmonių paramos.

Marginalumo pažinimo ir jo kontrolės požiūriu svarbi nuostata, kad asmenybė formuojasi visą gyvenimą. Tai ne tik tam tikro socialinio elgesio išmokymas bei socialinio vaidmens modeliavimas, bet ir asmenybės tam tikros socialinės psichologinės brandos ar nebrandumo išraiška. Nuo asmenybės brandos priklauso ne tik žmogaus elgesys, bet ir jo gebėjimas objektyviai vertinti save ir aplinką bei spręsti konfliktines gyvenimo situacijas. Šiuo atveju visuomenės požiūris į jauną žmogų, kaip tam tikros socialinės grupės atstovą, gali tapti jam vertinimo pavyzdžiu tolesniame gyvenime, nes socialinio konstravimo ir rekonstravimo požiūriu vertinant socialinę tikrovę pasitelkiama ankstesnė patirtis. Ji žmogaus sąmonėje sudėliota tam tikrais socialinių vaizdinių sluoksniais, joje išitvirtinančiomis psichologinėmis ir loginėmis struktūromis. Šios struktūros „atgyja“, kai reikia vertinti tam tikrus socialinius žmogaus elgsenos objektus, pavyzdžiui, iširti ir vertinti girtavimą, elgetavimą, ir pan. Jaunimo marginalizacijos prevencijos problemos nagrinėjimas rodo realią ir keistiną socialinę padėtį, kad jaunimo marginalizacijos prevencija ir marginalų resocializavimas yra bendra tiek valstybinių ir savivaldos institucijų, nevyriausybinių organizacijų, tiek ir teritorinių bendruomenių derintinos veiklos problema. Austrijos, JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Suomijos, Vokietijos, Prancūzijos ir Lietuvos marginalizacijos prevencijos patirtis rodo, kad abstrakčios, vertikalios valdomos nacionalinės makroprogramos, skirtos centralizuotai spręsti jaunimo marginalizacijos problemas, tik iš dalies

²⁵ Hall S.G. Cultural studies and its theoretical legacies//Grossberg L., Welson C., Treichla P. Cultural Studies. Routledge, London, 1992. P. 25 - 64.

pasiteisina, nes jos geriau pasieka nacionalinius išteklius, bet ne savo tiesioginį poveikio objektą – marginalines socialines grupes, turinčias labai konkrečiai spręstinas socialines problemas. Pavyzdžiui, teisės pažeidimais sukeltos marginalinių problemų socialinės priežastys ir pasekmės gali būti pasiekiamos tik konkrečiomis apskričių ir savivaldybių horizontalaus valdymo programomis. Tad nacionalines vertikaliąsias makroprogramas, derinant centralizuotus ir decentralizuotus poveikius, remiantis subsidiarumo²⁶ principu, galima iš esmės papildyti arba net pakeisti horizontaliomis regioninėmis (apskričių), vietinėmis (savivaldybių, bendruomenių), mezo ir mikroprogramomis. Marginalizacijos prevencijos programų atitinkantis tikrąją padėtį įgyvendinimas gali ne tik teigiamai paveikti marginalinę situaciją miestų, rajonų savivaldybėse bei seniūnijose, sumažinti baimę ir nesaugumo jausmą dėl didėjančio žmonių marginalumo bei socialinę ir politinę įtampą, bet ir padaryti bendruomenes saugias ir patrauklias socialinei ekonomikai²⁷, turizmui, verslui, investicijoms, taip pat įvairioms socialinėms ir kultūrinėms iniciatyvoms, netgi verslo projektams. Pagal „Nacionalinio susitarimo siekiant ekonominės ir socialinės pažangos“ III prioritetą siekiama įveikti skurdą ir socialinę atskirtį. Tai pasiekti galima tik įgyvendinant socialinės ekonomikos idėjas ir principus, konkrečiai decentralizuojant socialinių paslaugų ir paramos teikimą, steigiant socialines įmones, geriau tenkinant vietos bendruomenių poreikius.

²⁶ Subsidiarumas Europos Bendrijos steigimo sutartyje – sprendimų priėmimo principas, teigiantis, kad sprendimai turi būti priimami tuo lygmeniu, kuriame jie yra efektyviausi. Prie Amsterdamo sutarties pridėtame Protokole dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo įtvirtinta, kad kiekviena institucija, vykdydama jai suteiktus įgaliojimus, privalo garantuoti, kad būtų laikomasi subsidiarumo, taip pat ir proporcingumo principų. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „Viešojo administravimo sistema reformuojama vadovaujantis subsidiarumo principu, t. y. reikalavimu, kad aukštesnėms institucijoms nebūtų priskiriamos funkcijos, kurias gali atlikti žemesniosios institucijos ar kiti asmenys”.

²⁷ Socialinė ekonomika – tai bendruomeninio verslumo forma, kuri tenkina daugumą gyventojų ekonominių poreikių per kooperatyvią veiklą ir savirūpybą, grindžiamą bendrais individų interesais ir išitraukimu. Vietinis socialinės ekonomikos vaidmuo: (1) pagrindinis pilietinės visuomenės įrankis, (2) didina ekonominę gerovę, (3) stiprina socialinį kapitalą, (4) SE yra teritorinės socialinės sanglaudos elementas. Žr.: Dvarionas D. Socialinė ekonomika Lietuvoje. Socialinės ekonomikos institutas. – Kaunas, 2003.

II. TARPDISCIPLININIO POŽIŪRIO SVARBA ĮGYVENDINANT MARGINALUMO PREVENCIJĄ

2.1. Teisės ir sociologijos sankirtos marginalumo tyrimuose

Šiandien tradicinis požiūris į žmogaus teises apima socialines, ekonomines ir kultūrinės teises: teisę į tinkamą gyvenamąjį būstą, švietimą, teisę į darbą ir vienodą atlygį už vienodos vertės darbą, mažumų teisę puoselėti savo kultūrą, religiją ir kalbą. Ypatingas dėmesys kreipiamas į vienodų teisių užtikrinimą vyrams ir moterims. Švedijos teisės sociologijos profesorius H. Hydenas (1999), kalbėdamas apie žmogaus teisių pasaulinę perspektyvą, pabrėžia orientaciją į žmogų, kuri suponuoja žmogaus teisių, kaip tam tikrų demokratinių priemonių, orientuotų į labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes, sampratą²⁸. Šiandien dar neužtikrintos sąlygos visiems piliečiams pasinaudoti pagrindinėmis socialinėmis ekonominėmis teisėmis: teise į minimalias pajamas, teise į darbą, teise į būstą, teise į visavertį socialinį aprūpinimą senatvėje.

Ir sociologija, ir teisė, yra susijusios su vertinimu ir norminimu, jų nuostatomis, kurios nustato ir pagal tas normas vertina nustatytą, bet konkrečiai nepasakomą žmonių elgesį realiai egzistuojančiose situacijose. Socialinių konfliktų ir jų sprendimo stadijos yra pagrindinės abiemis savarankiškomis mokslo šakoms. Ir sociologija, ir teisė, savų idėjų mintimis susijusios su tais pačiais socialiniais objektais su teisėtos valdžios įgimtomis savybėmis, socialinės kontrolės mechanizmais, pilietinių teisių klausimais, jėgos struktūra, viešųjų ir privačiųjų sričių sąveika. Teisė yra socialinio gyvenimo patvirtinimo faktais ir jų vertinimo visuma, tačiau matoma per išsiskiriantį nuo sociologijos, reiškimosi būdo kampą. Viena sociologija, kitų socialinių mokslų erdvėje, suprantama kaip turinti tų pačių arba artimų ypatybių. Šiuo požiūriu tiek teisė, kaip socialinio reguliavimo mechanizmas, tiek teisė kaip profesija ar kaip ypatinga žinių ar praktikos sritis vienodai tampa tyrimo objektais, paaiškinamais sociologinėmis sąvokomis. Todėl teisė gali tapti savitu sociologijos mokslo doktrinos ir empirinio tyrimo objektu.

Teisė, reikšdama žmonių pastangas keisti savo privačius interesus į viešai priimtinus visuomenei, rekomenduojama ar privalomai nustatomą darną ir palaikančią viešpatavimo ar sugyvenimo teisinę tvarką, yra vienas iš reikšmingiausių, o kartu ir turintis daug iš dalių sudėtų, žmogaus kūrinį. Teisė yra socialiai sutelktas interesas, suteikus jam, visuotinai būtino elgesio taisyklės ypatybę, kuri panaudojama

²⁸ Taljūnaitė M. Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę // Jurisprudencija. 2000, Nr.15 (7), p. 79-88.

sunorminti žmogaus elgesį, suderinti priešingus interesus. Teisė, kuri negali būti įgyvendinta ar kuria negali remtis piliečiai, negali reguliuoti žmogaus elgesio. L. Lewellyno nuomone, teisės funkcija – elgesio ir socialinių lūkesčių prevencinis kitos elgsenos linkmės įgavimas ir jos įgyvendinimas, siekiant išvengti socialinio konflikto.

Teisė yra vienas iš socialinių institutų. Kaip ir kiekvienam socialiniam institutui būdingos dvi raiškos formos – išorinė ir vidinė. Išorine, paviršine prasme socialinis institutas pasireiškia kaip įstaigų, finansinių ir materialinių priemonių, žmogiškųjų išteklių fizinė visuma. Socialinio instituto vidinio, dvasinio pasaulio pusė – instituto turinys pasireiškia kaip nustatomų vienodų reikalavimų asmenų poelgiams, elgesio modelių visuma. Vidinis, dvasinis teisės struktūros pasaulis yra istorinis teisės raidos produktas - žmogaus teisėkūros vaisius, gaminys, atspindintis to meto vyraujančią visuomenės kultūrą, politiką. Todėl ir teisei būdingi visi bendrieji, tokios pat rūšies socialinės kultūros instituto bruožai: tam tikros funkcijos, hierarchija, normatyvinis pagrindas ir kultūriniai, politiniai ideologiniai simboliai.

Atkreipkime dėmesį į teisės, kaip socialinio instituto, svarbiausius bruožus. Teisė yra socialinės tvarkos, išreikštas teisine forma, svarbiausias veiksnys. Ji užtikrina socialinį pastovumą, saugo žmogų, visuomenę, valstybę nuo įvairių socialinės sandaros irimo arba ardymo ir antisocialinio elgesio apraiškų. Teisė yra socialinių santykių patvarumo garantas ir suteikia pagrindą numatyti jos reguliacinius pokyčius. Teisės normos reguliuoja visus svarbiausius visuomeninio gyvenimo santykius, padeda per socialinius teisinius tinklus kontroliuoti valstybinių įstaigų ir organizacijų veiklą. Kaip normatyvinis darinys, teisė kaip būties (ontologijos) teorija veikia drauge su kitomis socialinėmis normomis kuriant visuomenės struktūrą, kontroliuoja žmonių, visuomenės ir valstybės leistinumą ribas jų veikloje. Taigi teisė yra visuomenėje veikiančios socialinės kontrolės dalis. Teisė glaudžiai susijusi su visuomenės ekonominiu, politiniu ir kitokiu socialiniu gyvenimu, yra darbo įrankis jų tikslams pasiekti. Bendrąja prasme, teisė įsikiša į socialinės integracijos reikalus [lot. *integratio* – atnaujinimas, atkūrimas] – tai socialinių, teisinių dalių ir elementų jungimas (-is) į bendrą struktūrinę visumą. Teisės socialinės integracijos funkcija – tai teisės kūrimas ir jos įgyvendinimas siekiant užtikrinti ir išsaugoti visuomenės narius jungiančią ir visą visuomenę persmelkiančią socialinę tvarką, kuri palaikytų ir skatintų santykinai susitelkusios visuomenės stabilų gyvenimą. Ji yra svarbiausia teisės socialinė funkcija. Ši funkcija dar vadinama socialinio kompromiso funkcija¹⁵⁰, kai siekiama pabrėžti demokratinėje visuomenėje vyraujančią socialinės integracijos pobūdį: tokius teisės subjektų savitarpio susitarimus, kurie laidoja jų interesų patenkinimą tokiu mastu, kuris nesiaurina kitų socialinių grupių

galimybių įgyvendinti savo interesus ir nemažina visuomenės sutelktumą. Vis dėlto socialinis kompromisas neapima visų socialinės integracijos būdų, kuriuos teisė gali išreikšti.

Teisė yra ne tik procesas, bet ir kultūros reiškiny. Kultūra – tai žmogaus kūryba, o kūryba – tai dvasios objektyvizacija, jos reiškinysis regimais pavidalais, įsikūnijimas gamtinėje medžiagoje ar praktiniame žmonių elgesyje, suteikiant šiam teisinį (socializuoti) pavidalą. Teisė egzistuoja kaip tam tikros žmonių teisės ir laikysena, kurios vienaip ar kitaip yra susijusios su pozityviosios teisės normomis ir funkcionavimu teisėkūros institucijų ir teismų. Prie veiksmų, formuojančių konkrečią teisę, priskiriama visuomenėje paplitusi teisinė doktrina, teisės tradicija, teisininkų išsilavinimo tipas, institucinė teismų sprendimų kontrolė. Teisė įvairuoja kartu su kultūra. Kur kultūra yra skurdi, tokia yra ir teisė; kur ji yra turtinga, teisė klesti. Teisė taip pat įvairuoja kartu su visuomenės kolektyvine organizacija. Kuo daugiau organizacinio sudėtingumo ir skirtingumo, tuo daugiau teisės.

Teisinė kultūra įsikūnija ir teisėtu, ir neteisėtu elgesiu. Nuo teisės normų nukrypstantis elgesys būna ne visada piktavališkas, neretai jį nulemia menkas teisinis informuotumas, socialinis naivumas ir veiklos nekompetentingumas. Teisėtas individo elgesys grindžiamas savo teisių žinojimu, sugebėjimu jas ginti, mokėjimu reikšti savo teisėtas pretenzijas. Šios labai svarbios individo savybės visuomenė išugdo nuolatinių socialinių sąveikų kontekste. Tai reiškia, kad jų raida priklauso ne tik nuo paties individo, bet ir visuomenės, kurioje individas gyvena, teisinės sąmonės ir teisinės kultūros lygio, socialinių santykių pobūdžio.

Galima pastebėti skirtumą tarp tiesioginio ir netiesioginio teisės taikymo remiant socialinę kaitą. Tiesioginis teisės taikymas – mėginimas pakeisti elgesį ir galbūt pažiūras, primetant individualiems teisės subjektams teisinės pareigas, reikalingas tokiai kaitai, yra pilnas problemų. Tačiau teisė gali vaidinti ir vaidina netiesioginį vaidmenį sukeldami socialinę kaitą daugeliu būdų:

- Ji formuoja įvairius socialinius institutus, kurie savo ruožtu daro tiesioginę įtaką socialinės kaitos greičiui ir pobūdžiui.
- Teisė dažnai numato įstaigas, specialiai įsteigtas daryti įtaką socialinei kaitai, institucinę struktūrą.
- Teisinė strategija – teisinių pareigų sukūrimas, kad būtų sukurtos situacijos, kur kaita būtų skatinama.

2.2. Asmens teisių samprata

Asmens padėtį valstybėje, jo teises, laisves ir pareigas apibūdina asmens teisinis statusas. Taigi iš vienos pusės asmuo turi galimybes naudotis tam tikromis valstybės užtikrinamomis teisinėmis gėrybėmis, o iš kitos jis turi vykdyti atitinkamas pareigas visuomenei. Šis principas vadinamas teisių ir pareigų vienove ir yra visos teisės esmė. A. Vaišvila pažymi, kad tik teisių suteikimas gimdo privilegijas, o tik pareigų įtvirtinimas reiškia pavergimą.²⁹ Aišku, yra tam tikros išimtys, kurios taikomos pažeidžiamiausioms visuomenėms grupėms.

Reikia skirti sąvokas asmens teisės ir asmens subjektinės teisės. Teisės sąvoka yra daugiareikšmė. Bet mus domina jos reikšmė asmens subjektinių teisių įgyvendinimo kontekste, t. y. kaip ji suvokiama asmens santykiuose su kitais žmonėmis, organizacijomis, valstybe. Terminas „teisė“ šiuo atveju turi dvi prasmes: objektinės ir subjektinės teisės.

Objektinė teisė – tai pozityviosios teisės normų sistema, jose įtvirtintos teisės ir pareigos, bendros visiems teisės subjektams. O subjektinė teisė priklauso konkrečiam žmogui, konkretaus teisinio santykio dalyviui. Subjektinė teisė dažniausiai yra įgyjama paties asmens pastangomis: tam, kad atsirastų subjektinė teisė, asmuo turi įvykdyti tam tikras pareigas, reikalavimus tai teisei įgyti. Taigi, subjektinė teisė yra leidimų ir įpareigojimų vienovė.

Subjektinės teisės šaltinis - objektyvioji teisė. Tačiau tai nereiškia, kad subjektinei teisei atsirasti yra būtina objektinės teisės norma. Galimybė įgyti subjektinę teisę atsiranda ir tada, kai galiojantys teisės aktai to nedraudžia. Tai ypač būdinga civilinėms teisėms.

Kiekvienas asmuo turi teisinį subjektiškumą, kuris išreiškia jo galimybę būti tam tikrų teisinių santykių dalyviu. Jį sudaro teisnumas ir veiksnumas. Teisnumas dažnai yra painiojamas su subjektine teise, todėl būtina pažymėti jų skirtumus. Teisnumas yra leidimas įgyti subjektines teises ir pareigas. Jis yra tik subjektinės teisės prielaida. Kai kurie autoriai teigia, kad pagrindines (konstitucines) pilietines teises ir pareigas išreiškia teisnumas- Konstitucijoje yra įtvirtintas tik visuomenės suteiktas leidimas įgyti nurodytą teisę. „Konstitucija gali suteikti tik teisnumą ir privilegiją, bet ji niekada negali teisėtai suteikti subjektinės teisės, nes ši yra tik paties subjekto, vykdančio pareigas, kūrinys.“³⁰ Kiti autoriai tvirtina, kad čia ne tik galimybė, gebėjimas turėti šias teises,- piliečiai jas jau turi, nes jos yra konstitucinės ir jų nereikia papildomai pripažinti, jos nepriklauso nuo teisinę reikšmę turinčių juridinių

²⁹ Vaišvila A. Teisės teorija.- Vilnius, 2000. P.100.

³⁰ Vaišvila A. Teisės teorija.- 2000, Vilnius, P.101.

faktų.³¹ Taigi, čia pateikiamos visiškai skirtingos nuomonės. LR Konstitucijos 18 str. įtvirtina, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines, o 6 str.- Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas ir kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Todėl mes manome, kad vis dėlto Konstitucijoje įtvirtintos teisės yra subjektinės, nors priešingos nuomonės visiškai paneigti irgi negalima.

Subjektinė teisė turi vidinę **struktūrą**. Ją sudaro:

1. leidimas elgtis teisės aktų nustatytoje ribose- naudotis tam tikru visuomeniniu gėriu;
2. leidimas reikalauti, kad kiti asmenys susilaikytų nuo tam tikrų veiksmų teisės turėtojo atžvilgiu arba jo naudai vykdytų pareigą;
3. leidimas kreiptis į kompetingas valstybės institucijas, kad būtų apginta pažeista teisė.

Taigi, subjektinės teisės įgyvendinimas garantuojamas ne tik paties teisės turėtojo pareigos įvykdymu, bet ir kitų teisinio santykio dalyvių pareigomis.

Kai kalbame apie asmens teises, vartojame sąvokas „teisė“ ir „laisvė“. Savo juridine prigimtimi ir garantijomis jos yra vienodos. Bet pastebime, kas terminas „laisvė“ naudojamas apibrėžti platesnėms asmens pasirinkimo galimybėms, o „teisė“ apibrėžia konkretesnius asmens veiksmus

Asmens teises galima klasifikuoti pagal įvairius kriterijus: pagal subjektus, įtvirtinimo būdą, reguliuojamą sritį ir kt.

Pagal įtvirtinimo formą asmens teisės skirstomos į konstitucines ir įtvirtintas kituose teisės aktuose. Konstitucinės dar vadinamos pagrindinėmis arba visuotinėmis. Dauguma autorių teigia, kad joms būdingas neatimamumas ir prigimtiškumas.³² Bet A. Vaišvila tam kategoriškai prieštarauja, teigdamas, kad žmogus gimsta ne su teise (kitai tai būtų biologinė sąvoka), o su galimybe tą teisę įgyti.³³

Pagal subjektus asmens teisės skirstomos į bendrąsias, kurias turi visi asmenys, pvz. teisė į asmens neliečiamumą, ir specialiąsias, būdingas tam tikroms grupėms, pvz., valstybės tarnautojų, pensininkų, bedarbių, policijos pareigūnų.

Kai kurios teisės vadinamos negatyviosiomis, nes jos nereikalauja valstybės įsikišimo į jų įgyvendinimą. Tai daugiausia asmeninės teisės: teisė į gyvybę, į privatų gyvenimą, įsitikinimų laisvę ir kt. O teisės, kurių įgyvendinimui būtina aktyvi valstybės veikla, vadinamos pozityviosiomis. Tai ekonominės, socialinės, politinės teisės.

³¹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija.- Vilnius, 2000. P.109.

³² Права человека / Ред. Лукашева Е. А.- Москва, 2003. P.133.

³³ Vaišvila A. Teisės teorija.- Vilnius, 2000.

Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės normiškai įtvirtina individo socialines- ekonomines gyvenimo sąlygas, apibrėžia jo padėtį darbo ir buities sferoje, užimtumo, socialinės apsaugos srityje. Joms būdinga tai, kad jos yra labiau rekomendacinio pobūdžio ir jų įgyvendinimas priklauso nuo valstybės resursų. Ekonominės teisės apima nuosavybės teisę, teisę į darbą, ūkinės veiklos laisvę. Socialinės teisės- tai teisė į pakankamą gyvenimo lygį, į sveikatą, į sveiką aplinką, į motinystės, vaikystės apsaugą, teisė į poilsį, atostogas, į socialinę apsaugą. Kultūrinėmis laikomos teisė į mokslą, teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime, kūrybos, dėstymo, tyrinėjimų laisvė. Kultūrinės teisės garantuoja dvasinį žmogaus vystymąsi.

Netradiciškai žmogaus teisės klasifikuojamos Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje.³⁴ Pilietinės ir politinės teisės yra dėstomos kartu su socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis. Tuo būdu išreiškiamas šių teisių nedalumo principas. Taigi šiame dokumente teisės skirstomos pagal sritis: orumas (žmogaus orumas, teisė į gyvybę, teisė į asmens vientisumą ir kt.), laisvės (teisė į laisvę ir saugumą, teisė tuoktis ir sukurti šeimą, saviraiškos ir informacijos laisvė ir kt.), lygybė (lygybė prieš įstatymą, vaikų, senyvų ir neįgalių žmonių teisės), solidarumas (darbo teisės: darbuotojų teisė į informavimą ir kt., t.p. socialinė apsauga ir parama, sveikatos apsauga), teisingumo teisės (teisė į veiksmingas teisinės gynybos priemones ir teisingą bylos nagrinėjimą ir kt.). Atskirai išskiriamos ES piliečių teisės: teisė rinkti Europos parlamentą ir vietos savivaldos institucijas ar iškelti savo kandidatūrą, teisė į gerą administravimą, teisė susipažinti su dokumentais, kreiptis į ombudsmeną, teikti peticijas, judėjimo laisvė.

XX a. pabaigoje - XXI a. pradžioje plėtojantis vartotojiškai visuomenei, t. y. įsiviešpataujant rinkos vertybėms, vis labiau plinta institucinė deviacija ir intensyvėja socialinė deviacija. Institucinė deviacija - tai tokia socialinės organizacijos veikseną, kuri spaudžia individus ir jų grupes **peržengti dorovės ir teisės normų valdžią**. Ji kyla iš visuomenės menkos dorovinės ir teisinės sąmonės bei pasireiškia organizacijų savanaudiškų interesų įgyvendinimo priešteisines veiksenos modeliais. Žmogaus socialinė raida suprantama kaip procesas, kuris turi du dėmenis: makrolygį ir mikrolygį. Makrolygį išreiškia socialinės sistemos funkcijos, o mikrolygį – subjektyvūs individo ir jų grupių ištekliai. Šiuolaikinės visuomenės teisingumo samprata pabrėžia šių lygių tarpusavio ryšį. Kol individas disponuoja subjektyviais ištekliais, kurių pakanka jam savo poreikiams įgyvendinti, iki tol jo ryšys su socialine sistema nesiaktualizuoja. Kai mikrolygiu susidaro probleminė gyvenimo situacija,

³⁴ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // Žmogaus teisės: Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Vilnius, 2000.

kuriai neutralizuoti nepakanka vien individo išteklių santaupų institucionalizuotų formų, tai neišvengiamai aktualizuojasi jo ryšys su socialine sistema. Šiuolaikinės visuomenės prisiėmė išpareigojimą sudaryti savo visuomenės nariams galimybes pasirinkti tris svarbiausias sociokultūrinės vertybes: ilgai ir sveikai gyventi, įgyti išsilavinimą ir išteklių tinkamam pragyvenimo lygiui pasiekti. Šių vertybių pasirinkimo galimybių pagrindu apibrėžiama socialinės sistemos deviacija: jei nėra galimybių pasirinkti šias pagrindines sociokultūrinės vertybes arba jų įgyvendinimas ribojamas, daugelis kitų žmogaus socialinei raidai svarbių pasirinkimo galimybių lieka visai neprieinamos. Tai reiškia, kad socialinė sistema riboja žmogaus socialinę raidą ir šiuo pagrindu susidaro socialinės sistemos deviacija. Socialinės sistemos deviacija – tai tokia neigiama socialinės sistemos raidos kokybė, kuri riboja arba daro neigiamą įtaką individų galimybėms atkurti ir plėtoti savo būties reikšmingas vertybes ir praktinės veiklos sąlygas.

Jauno žmogaus asmenybės formavimuisi ypač didelę reikšmę turi poveikiai jam, susiję su visuomenės požiūriu ir suteiktomis savęs atskleidimo galimybėmis darbo ir išsimokslinimo srityje. Tačiau analizuojant konkrečius jaunimo įdarbinimo faktus, nustatytas didėjantis jaunimo lūkesčių ir realios situacijos atotrūkis. Darbdaviai, priimantys jauną žmogų į darbą, pageidauja, kad jis turėtų aukštesnįjį, o labai dažnai ir aukštąjį išsilavinimą. Kita vertus, remiantis sociologinių tyrimų duomenimis, nustatyta, kad daugiau kaip 50 proc. nedirbančio jaunimo neįgijo profesijos dėl materialinių sunkumų šeimoje. Tyrimų duomenimis, dauguma aukštųjų mokyklų absolventų kilę iš miestų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad kaimo jaunimui siekti aukštojo mokslo diplomo daug sunkiau. Neužtikrintas legalus žmogaus darbinis užimtumas ir pajamos – vienas iš žmogaus socialinio saugumo mažėjimo rodiklių.

Socialinių pokyčių prognozavimas galimas tik tinkamai įvertinus visas faktines aplinkybes, stebint jau įvykusios kaitos dėsningumus, atliekant daromų klaidų reguliavimo procese sisteminę analizę. Tik tokia praktika užtikrins, kad parengtas norminio reguliavimo modelis sudarys reikiamas sąlygas efektyviai subalansuoti visuomeninių santykių subjektų teises ir pareigas.

2.3. Asmens teisių įgyvendinimas ir marginalizacijos prevencija

Žmogaus socialinė raida suprantama kaip procesas, kuris turi du dėmenis: makrolygį ir mikrolygį. Makrolygį išreiškia socialinės sistemos funkcijos, o mikrolygį – subjektyvūs individo ir jų grupių ištekliai. Šiuolaikinės visuomenės teisingumo samprata pabrėžia šių lygių tarpusavio ryšį. Kol individas disponuoja subjektyviais ištekliais, kurių pakanka jam savo poreikiams įgyvendinti, iki tol jo ryšys su socialine sistema nesiaktualizuoja. Kai mikrolygiu susidaro probleminė gyvenimo situacija, kuriai neutralizuoti nepakanka vien individo išteklių santaupų institucionalizuotų formų, tai neišvengiamai aktualizuojasi jo ryšys su socialine sistema.

Pagrindinė valstybės funkcija - užtikrinti savo piliečių gerovę, gerinti jų gyvenimo sąlygas, t.y. veikti jų labui. Valstybė privalo užtikrinti žmogaus teisių realybę sudarydama galimybes asmeniui jas įgyvendinti praktiškai bei numatydama teisinės pažeistų teisių gynybos galimybes.

Pati įgyvendinimo sąvoka yra dviprasmiška. Įgyvendinimas gali būti suvokiamas kaip galutinė būseną, tikslo pasiekimas. O galima į jį pažvelgti kaip į nesibaigiantį procesą, kur vieno tikslo pasiekimas, jo pasekmės iššaukia kitus tikslus. Vienais atvejais kalbame apie teisės įgyvendinimą kaip apie griežtai apibrėžtą teisinių taisyklių įgyvendinimo procesą, kaip apie tų taisyklių įsikūnijimą žmonių elgesyje. Tai praktinė žmonių veikla įgyvendinant teises ir vykdant pareigas. Tai konkreti teisinio reguliavimo proceso išraiška.³⁵ Kiti autoriai laikosi nuomonės, kad teisės įgyvendinimas- galutinis teisinio reguliavimo rezultatas- teisės normoje numatytų teisių ir pareigų panaudojimas, tai visiškas atitikimas tarp teisės normos reikalavimų ir faktiškai atliktų veiksmų.³⁶

A. Vaišvila įveda ir teisių ir pareigų vienovės elementą: „teisės įgyvendinimas- tai naudojimas teisės normos suteiktais ar neuždraustais leidimais- subjektinėmis teisėmis, vykdant tas teises legalizuojančias pareigas“.³⁷

Teisės įgyvendinimo sąvoka yra problematiška dėl jos apimtys. Nagrinėdami teisinę literatūrą pastebime, kad vieni autoriai teisės normų įgyvendinimą sieja su įstatymų leidžiamosios ir poįstatyminę reglamentavimą atliekančių institucijų veikla. Taip, neįmanoma prieštarauti tam, kad teisių įtvirtinimas teisės normose turi didžiulį poveikį asmens teisių įgyvendinimui Pačios svarbiausios asmens teisės yra įtvirtintos LR Konstitucijoje, bet ten jos pateiktos bendrai, neapibrėžiant jų įgyvendinimo sąlygų:

³⁵ Марченко М. Н. Теория государства и права. -Москва, 2002. Р.605

³⁶ Любашиц В. Я., Мордовцев А. Ю., Тимошенко И. В. Теория государства и права.- Ростов- на- Дону, 2002. Р. 394.

³⁷ Vaišvila A. Teisės teorija.- Vilnius, 2002. Р. 299.

asmenų, kuriems jos taikomos, įgyvendinimo laiko, ribų, vietos ir pan. Taigi, jų įgyvendinimui būtinas detalesnis reglamentavimas, kurį atlieka Seimas, priimdamas įstatymus. O dar labiau konkretizuoja valstybės vykdomosios valdžios veikla, priimant poįstatyminius norminius teisės aktus. Bet svarbu prisiminti vieną esminį žmogaus teisių reglamentavimo principą- žmogaus teisės gali būti įtvirtinamos, keičiamos ar naikinamos tik įstatymu. Tai reiškia, kad poįstatyminiai teisės aktai negali nustatyti naujų teisių, bet gali detalizuoti jų įgyvendinimo tvarką. Asmens teisių įstatyminis įtvirtinimas- tai viena iš asmens teisių garantijų: jis patvirtina tų asmens teisių pripažinimą valstybėje, asmens galimybę jomis naudotis, o pažeidimo atveju reikalauti valstybės gynybos priemonių taikymo, bet vargu, ar galima jį pavadinti teisės įgyvendinimu- jis nustato tik bendras elgesio taisykles, o jų konkretizacija paliekama pačių asmenų veiksams, ar valstybės institucijų įgaliojimams teisės taikymo veikloje.

Būdai, kuriais šios galimybės yra įgyvendinamos, vadinami teisės įgyvendinimo formomis³⁸. Šios formos (išskyrus taikymą) yra sąlygotos teisės normų skirstymo pagal jose įtvirtintų elgesio taisyklių pobūdį: ar jos yra draudžiančios, ar įpareigojančios, ar įgalinančios. Draudžiančios teisės normos yra įgyvendinamos laikymosi forma. Ši forma nereikalauja jokių veiksmų, o tik pasyvaus susilaikymo. Priešingai yra įgyvendinamos įpareigojančios normos- jos reikalauja pareigos atlikimo aktyviais asmens veiksmais. O naudojimosi forma yra įgyvendinamos įgalinančios teisės normos- asmuo aktyviais veiksmais laisvanoriškai gali imtis teisę įgyvendinančių veiksmų, o gali nuo jų ir susilaikyti- tai nesukelia teisinės atsakomybės, priešingai nei laikymosi ir vykdymo atvejais, kur uždraustų veiksmų atlikimas ar pareigos nevykdymas laikomi teisės pažeidimu ir sukelia atitinkamas teines pasekmes. Kiek dviprasmiškai traktuojamas valstybės institucijų įgaliojimų įgyvendinimas. Iš vienos pusės jos laisvai naudojasi joms suteiktomis teisėmis kompetencijos ribose, o iš kitos tie įgaliojimai yra ir pareiga juos vykdyti.

Netradicinį požiūrį į asmens teisių įgyvendinimą išreiškia R.Z. Livšicas. Jis teigia, kad teisės įgyvendinimas ir yra teisės taikymas. Tradicinėje teisės doktrinoje teigiama, kad teisės taikymas- tik valstybės institucijų valdinga veikla. O R.Z. Livšicas mano, kad teisę taiko ir patys fiziniai bei juridiniai asmenys, nes įgyvendindami savo subjektines teises, jie taiko konkrečias teisės normas praktikoje.³⁹ Galima būtų sutikti su tokia nuomone atsižvelgiant į „taikymo“ semantinę reikšmę, bet pačios įgyvendinimo prasmės šios diskusijos nekeičia. Mes laikysimės tradicinės teisės taikymo, kaip valstybės institucijų dalyvavimo asmens teisių įgyvendinime, teorijos.

³⁸ Любашниц В. Я., Мордовцев А. Ю., Тимошенко И. В. Теория государства и права.- Ростов- на- Дону, 2002. Р.398.

³⁹ Лившиц Р. З. Теория права. -Москва, 1994.

D.N. Bachrahas asmens teises, kai jomis naudojamosi savo nuožiūra, o valstybė turi tik nesikišti ir jas saugoti, vadina absoliučiomis, o kai jų įgyvendinimui būtinas valstybės institucijų dalyvavimas- santykinėmis.⁴⁰ Valstybės dalyvavimas asmens teisių įgyvendinime taip pat yra dvejopas: kai ji atlieka teisės gynimo funkciją- tai teismų, kvaziteisminių institucijų veikla bei vidinio administracinio skundo procedūra (kai asmuo įgyvendina subjektinės teisės galimybę kreiptis dėl savo teisės gynbos) ir kai dalyvauja teisės reguliavimo procese nesant asmens teisės pažeidimo. Kai kurie autoriai bandė šiuos santykius pavadinti apsauginiais ir reguliatyviniais, bet buvo sukritikuoti, nes šie santykiai iš tiesų turi abiejų požymius.

⁴⁰ Бахрах Д. Н. Административное право.- Москва, 1993. Р. 67.

III. VALSTYBĖS POLITIKA ĮGYVENDINANT MARGINALIZACIJOS PREVENCIJĄ IR KONTROLĘ

3.1. Teisinio reguliavimo samprata

Teisinis reguliavimas skirtingų autorių apibūdinamas įvairiai. Prof. A.Vaišvila teigia, kad „teisinis reguliavimas – tai praktiškai veikianti teisės samprata. Tai tokia socialinio reguliavimo rūšis (forma), kai teisinis poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis“.⁴¹ Kiti teigia, kad teisinis reguliavimas – norminis rezultatyvus teisinių priemonių sistemos poveikis visuomeniniams santykiams siekiant juos sutvarkyti, apsaugoti, plėtoti pagal visuomenės poreikius.⁴² Jį lemia keletas priežasčių, iš kurių pati svarbiausia – poreikis suderinti priešingų grupių interesus ir tokiu būdu įtvirtinti bei palaikyti socialinę santarvę bei rimtį.

Kinta visuomenės socialinė struktūra, dėl to taip pat turi modifikuotis teisinis reguliavimas. Šiuo metu susiklostė neigiama praktika, kai valstybė socialines, ekonomines problemas bando spręsti žemiausio socialinio sluoksnio sąskaita. Žmonės, nesugebėdami išspręsti socialinių problemų, tampa taip vadinamos „užribio klasės“ atstovais, marginalais. Jų veiksmuose praktiškai užprogramuojami teisę pažeidžiantys veiksmai, nes asmuo neturi tinkamos elgesio alternatyvos: mažas pajamas gaunantys neretai, siekdami bent jau minimaliai patenkinti savo fizinius, egzistencinius poreikius, priversti veikti neteisėtai (pvz, nemokėti mokesčių).

Tiek teorijoje, tiek praktikoje dažnai painiojamos dvi sąvokos ir jų reikšmė: „teisinis reguliavimas“ ir „teisinis poveikis“. Tai nėra identiškų sąvokų. Teisinis poveikis yra kur kas platesnė sąvoka negu teisinis reguliavimas, nes teisinis poveikis daroma ne tik teisės normomis, bet ir teisinėmis idėjomis. Pvz., toks procesas vyksta keičiant asmens (socialinės grupės) teisinę sąmonę ir persiorientuojant į tikrą demokratinių vertybių skalės „žmogus – visuomenė – valstybė“ pripažinimą.

Viešojo administravimo institucijos įgyvendina asmens teises per savo įgaliojimų vykdymą. Valstybinio valdymo institucijos naudoja daug įvairių metodų ir būdų, kurių visuma sudaro administracinio- teisinio reguliavimo mechanizmą. Šis mechanizmas skirtas reguliuoti visuomeninius

⁴¹ Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000. P. 153.

⁴² Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius, 2000. P.196.

santykius, jo pagalba valstybė pripažįsta, užtikrina ir gina žmogaus teises ir laisves, sukuria sąlygas normaliam įmonių, įstaigų, organizacijų funkcionavimui ir asmens subjektinių teisių įgyvendinimui.

Bene įvairiausių šią sąvoką yra apibūdinęs Rusijos administracinės teisės tyrinėtojas J.M. Tichomirovas. Anot jo, „administracinis teisinis reguliavimas yra valstybinės valdžios institucijų vykdomas tarpusavio ryšių, vidaus organizavimo bei santykių su visuomene norminis reguliavimas suteiktų galių ribose“.⁴³ Tai imperatyvaus norminio poveikio mechanizmas, sutvarkantis organizacijų, valdymo subjektų ir objektų veiklą ir formuojantis stabilią teisinę funkcionavimo tvarką. Akcentuotinas veikimas „suteiktų galių ribose“ leidžia daryti išvadą, kad administracinis teisinis reguliavimas pasieks savo tikslus, t.y. bus apsaugotas viešasis interesas, subalansuoti asmens ir valstybės ryšiai ir pan. tik tada, kai valdymo subjektai veiks tiksliai pagal įstatymus ir kitus galiojančius teisės aktus, neišplės vykdomų funkcijų ir sprendžiamų uždavinių rato, jei tai prieštarauja nustatytiems pozityviajai teisei, teisingumo, protingumo principams ir kitiems nustatytiems kriterijams.

Taigi, administracinis teisinis reguliavimas derina rinkos veikimo procese atsiradusius rezultatus su visuomeninėmis vertybėmis, tokiomis kaip sąžininga konkurencija, teisingumas ir pan.

Administracinis teisinis reguliavimas, atsižvelgiant į jo apimtį ir metodus, gali būti vykdomas įvairiomis formomis:

- a) valstybinės paramos teikimu;
- b) įvedant valstybines monopolijas;
- c) nustatant imperatyvius kiekybinius ir kokybinius normatyvus;
- d) legalizuojančiais būdais (pvz, licencijuojant, vykdant asmenų registraciją ir pan.);
- e) nustatant administracinius funkcinius režimus;
- f) nustatant administracinius režimus, susijusius su valstybinės padėties užtikrinimu.⁴⁴

Procedūriniu aspektu administracinis teisinis reguliavimas apima kelis svarbius etapus:

- 1) nustatomos tam tikros valdymo pobūdžio taisyklės. Kartu apibrėžiamas valdymo subjektas, valdymo objektas, tikslas, uždaviniai, atsakomybės ribos ir t.t. Praktikoje vienas ar kitas toks aspektas išryškėja rengiant, priimant individualų ar norminį teisės aktą
- 2) užtikrinama, kad būtų laikomasi nustatytų normų, t.y. sukuriamas tam tikras mechanizmas, kurio pagalba koordinuojami teisės normų reguliaciniai veiksmai: tiek pozityvaus, tiek negatyvaus pobūdžio.

⁴³ Тихомиров Ю. М. Курс административного права и процесса. Москва, 1998. С. 379.

⁴⁴ Тихомиров Ю. М. Курс административного права и процесса. Москва, 1998. С. 380.

Pabrėžtina, kad socialiniai procesai turi būti stebimi pasitelkus įvairius teorinius ir praktinius instrumentus. Pvz, teisės normų objektyvacijos procesus galima aiškinti remiantis sistemų teorija. Šiuo atveju posistemės funkcijas atliks teorija ir praktika.

Teisės taikymo procesas gali būti dvejopas. Pozityviu požiūriu teisės taikymas – tai valstybės pagalba asmeniui pasinaudoti pozityviosios teisės jam suteikta ar pripažinta subjektine teise (pvz, asmuo į valstybės tarnautojų korpusą priimamas įstaigos vadovo įsakymu. Negatyviu požiūriu teisės taikymas – tai neigiamų sankcijų taikymas asmeniui, kuris, naudodamasis subjektinėmis teisėmis, atsisakė vykdyti šias teise legalizuojančias pareigas (teisės taikymas kaip teisingumo vykdymas).⁴⁵

Žmogaus raida neatsiejama nuo jo galimybių plėtros. Įgyvendinant valstybės socialinę politiką tikslinga atsižvelgti į svarbiausius žmogaus socialinės raidos principus:

- **Produktyvumą** – socialinės raidos požiūriu svarbus tiek jauno žmogaus gebėjimų ugdymas, tiek ir jų panaudojimas.
- **Lygybę** – raidos procesas plečia pasirinkimo galimybes, visiems žmonėms turi būti sudarytos vienodos sąlygos produktyviai gyventi pagal laisvai pasirinktą gyvenimo būdą, nepriklausomai nuo lyties, tautybės, gyvenamosios vietos, amžiaus ar religijos.
- **Didesnių galimybių suteikimą** – raida, tai ne tik pažanga žmogui, bet ir paties žmogaus pažanga. Žmogus neturėtų būti tik pasyvus pašalpus ar socialinių paslaugų gavėjas. Jam turėtų būti suteikiamas aktyvus vaidmuo visuomenėje, galimybė dalyvauti priimant sprendimus, kurie formuoja jo gyvenimą.
- **Tolydumą** – turėtų būti užtikrinama gerovė bei pasirinkimo galimybės tiek tarp kartų, tiek tarp tos pačios kartos žmonių.

Įgyvendinant valstybinį reguliavimą, didžiausias vaidmuo tenka vykdomosios valdžios institucijoms. A. Andruškevičius, kalbėdamas apie vieną iš administracinės teisės pažinimo pakopų, pažymi, kad „administracinė teisė – tai viešojo administravimo ir viešųjų visuomenės interesų derinimo teisė“.⁴⁶ Siekiant, kad teisinis reguliavimas būtų veiksmingas, būtina atsižvelgti į visuomenėje susiklosčiusią poreikių skalę. Tokiu būdu, vykdant valstybinį valdymą, bus į prioritetines sritis adekvačiai iškeliami visuomenės interesai, reikalaujantys ypatingo administracinio teisinio sureguliuojimo mechanizmo

⁴⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000. P. 303.

⁴⁶ Andruškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. – Vilnius: TIC, 2004. P.16.

B.Melnikas išskiria aplinkybes, kurios lemia atitinkamų valdymo procesų veiksmingumą ir konstruktyvumą, siekiant kryptingai ir efektyviai vykdyti valdymo funkcijas: „integruojant viešojo administravimo sistemą į valstybės bei visuomenės raidą vienu metu reikia naudoti įvairius *teisinio, administracinio, ekonominio, socialinio, psichologinio* pobūdžio valdymo metodus. Racionaliai sudaromas valdymo metodų kompleksas kiekvienu konkrečiu atveju leidžia veiksmingai plėtoti integracinius procesus“.⁴⁷ Administracinis teisinis mechanizmas bus veiksmingas, jei viešojo valdymo institucijos veikla sugebės atitikti pokyčius visuomenėje ir pritaikyti reikiamus metodus.

3.2. Jaunimo politika ir marginalizacijos prevencija

Valstybės institucijų tarnautojų veikla sprendžiant jaunimo problemas priklauso nuo turimų teisiųjų įgaliojimų.

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina žmogaus teises į mokslą, numato socialines garantijas: teisę į darbą, poilsį, socialinį aprūpinimą, sveikatos apsaugą, švietimą. Monografijoje analizuojamas šių teisiųjų įgyvendinimą reglamentuojantis **Vaiko teisiųjų apsaugos pagrindų įstatymas**, nes Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatytos vaikų ir jaunimo amžiaus tarpsniųjų ribos tarsi persipina tarpusavyje, tuo pačiu dar akivaizdžiau atskleidamos jaunystės amžiaus tarpsnio ribą amžiaus tarpsniųjų struktūroje. Pagal **Jungtinių Tautų vaiko teisiųjų konvenciją**, Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotą 1995 m., vaiku yra laikomas asmuo nuo gimimo iki 18 metų⁴⁸, o jaunimas, remiantis Lietuvos Respublikos Seimo priimta **Jaunimo politikos koncepcija**, yra asmenys nuo 14 iki 29 metų⁴⁹. Taip pat aktuali nepilnamečio sąvoka, kuria apibūdinami asmenys nuo 14 – iki 18 metų⁵⁰.

Jaunam žmogui, ieškančiam savo gyvenimo kelio, labai svarbu jausti socialinės aplinkos paramą, o ne nuolatinę įtampą ir baimę būti nubauštam. Juk, kaip teigė T. Moras, „Jei jūs leisite jaunimui tapti blogai išauklėtam nuo vaikystės ir pradėsite bausti suaugusį žmogų padarius nusikaltimą, kur link

⁴⁷ Melnikas B. Viešasis administravimas. Teorijos problemos. – Vilnius: LTA, 1999. P. 32.

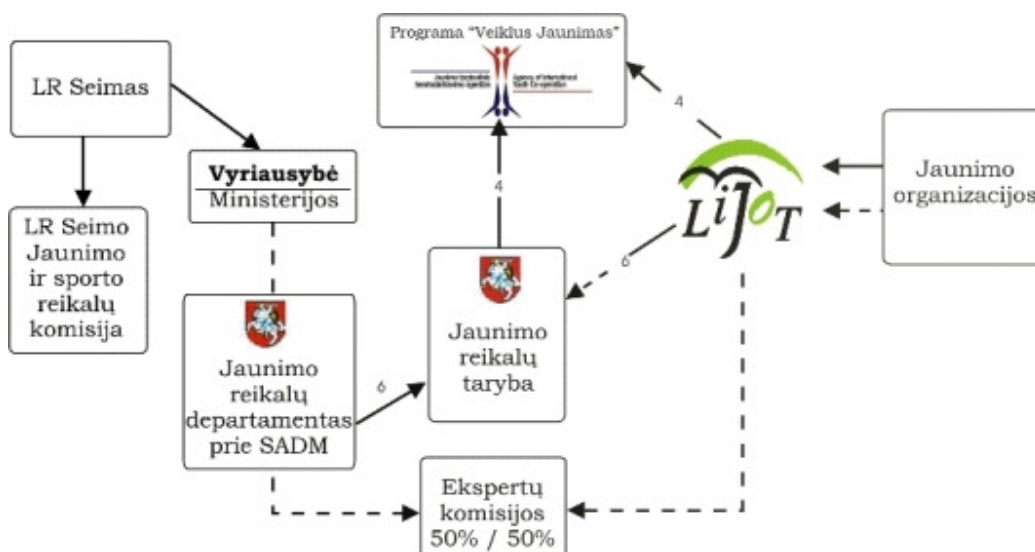
⁴⁸ Vaiko teisiųjų apsaugos pagrindų įstatymas //Valstybės žinios. 95 07 21. Nr. 60 – 1501.

⁴⁹ Jaunimo politikos koncepcija //Valstybės žinios. 96 07 10. Nr. 65 – 1537.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios, 2000, Nr.89-2741).

nuves toks auklėjimas, jei pirma leidžiame žmogui vogti, o vėliau baudžiame už tai?“⁵¹ Tačiau, kad jaunimas taptų tinkamai socializuotas, vien gerų norų neužtenka, šiuo atveju jaunam žmogui svarbi ne tik jo artimiausios aplinkos parama, bet ir valstybės vykdoma socialinė bei jaunimo politika valstybės institucijų adekvati veikla sprendžiant jaunimo problemas.

Jaunimo politika – kryptinga veikla, kuria sprendžiamos jaunimo problemos ir siekiama sudaryti palankias sąlygas formuoti jauno žmogaus asmenybei bei jo integravimuisi į visuomenės gyvenimą, taip pat veikla, kuria siekiama visuomenės ir atskirų jos grupių supratimo bei tolerancijos jauniems žmonėms⁵².

2 pav. Jaunimo politiką Lietuvoje organizuojančios ir valdančios institucijos⁵³

Jaunimo politikos įgyvendinimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. Šis įstatymas nustato jaunimo politikos įgyvendinimo principus, jaunimo politikos įgyvendinimo sritis, jaunimo politikos įgyvendinimo organizavimą ir valdymą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytais sąlygomis jauno žmogaus tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, asociacijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys turi laikytis šių nuostatų:

⁵¹ Fitzpatrick T. Welfare theory: an introduction. Palgrave, 2000. . P 2.

⁵² Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas. - Žin., 2003, Nr. 119-5406.

⁵³ <http://www.jrd.lt/index.php?1987382772>

1) sudaryti sąlygas jaunam žmogui naudotis visomis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytais jaunimo teisėmis bei laisvėmis;

2) užtikrinti, kad kiekvienas jaunas žmogus turėtų lygias su kitais jaunais žmonėmis teises ir nebūtų diskriminuojamas dėl savo arba savo tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą lyties, amžiaus, tautybės, rasės, kalbos, tikėjimo, pažiūrų, socialinės, turtinės, šeiminės padėties, sveikatos būklės ar kokių nors kitų aplinkybių;

3) sudaryti sąlygas jaunam žmogui turėti tinkamą socialinę aplinką;

4) sudaryti sąlygas kiekvienam jaunam žmogui visapusiškai ugdytis ir realizuoti save, taip pat pasirinkti priimtinausią dalyvavimo visuomenėje formą.

Lietuvos Respublikos Seime veikiančios **Jaunimo ir sporto reikalų komisijos**⁵⁴, įkurtos 1998 m. kovo 3 d., pagrindinis veiklos uždavinys, susijęs su jaunimo problemų sprendimu, yra rūpintis valstybės jaunimo politikos formavimu ir įgyvendinimu.

Komisija, vykdydama šį uždavinį:

1) nagrinėja jaunimo švietimo, mokymo, mokslo, studijų, ugdymo, neformalaus ugdymo, savivaldybių darbo su jaunimu, socialinius ir jaunimo sveikatos apsaugos klausimus;

2) nagrinėja šaukiamąjį amžiaus jaunimo problemas ir kaimo jaunimo problemas;

3) nagrinėja narkomanijos ir kitų priklausomybės formų, nusikalstamumo prevencijos tarp jaunimo klausimus;

4) nagrinėja jaunimo darbo ir užimtumo, apsirūpinimo būstu, jaunų šeimų problemas;

Respublikos Vyriausybės 2008-2012 m. programos XXIV skyriuje numatyti svarbiausi uždaviniai įgyvendinant jaunimo politiką:

- Parengti ir įgyvendinti jaunimo politikos institucijų sandaros optimalų modelį,
- Siekiant formuoti jaunimo pasaulėžiūrą, poreikius atitinkančią, valstybės ir visuomenės interesus tenkinančią jaunimo politiką, nuolat užsakyti ir atlikti socialinius ir kultūrinius jaunimo, kaip visuomenės grupės, tyrimus bei periodinę stebėseną.
- Parengti ir įgyvendinti nuoseklią ir ilgalaikę jaunimo politikos strategiją, konkrečiai įvardijančią jaunimo politikos ilgalaikius tikslus, uždavinius, priemones bei rezultatų rodiklius.

⁵⁴ Plačiau apie jaunimo ir sporto reikalų komisijos veiklą – http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6269&p_k=1

- Užtikrinti vykdomos jaunimo politikos tęstinumą, optimizuoti valstybės institucinę ir projektinę paramą jaunimo organizacijoms, stiprinant paramą didesnę ilgalaikį socialinį poveikį turinčioms narystės organizacijoms.
- Skatinti jaunimo organizacijų dalyvavimą tarptautinių skėtinių organizacijų veikloje, sudaryti sąlygas šių organizacijų renginiams Lietuvoje.
- Plėsti galimybes valstybei pirkti įvairias socialines (prevencijos, ugdymo, kultūros, sveikatos, sporto, laisvalaikio ir kt.) paslaugas iš jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų.
- Atnaujinti įgyvendinamas jaunimo pilietinio ugdymo programas.
- Plėtoti jaunimo neformalųjį švietimą ir stiprinti formaliojo ir neformaliojo švietimo ir ugdymo sąsajas, integraciją..
- Kurti ir plėtoti kuo platesnių jaunimo sluoksnių poreikius atitinkančias ugdymo, informavimo ir konsultavimo paslaugas jauniems žmonėms.
- Spėsti jaunimo užimtumo ir integracijos į darbo rinką klausimus, skatinti jaunimo verslumą, teikti paramą savo verslą pradantiems jauniems žmonėms.
- Skatinti jaunimo kultūrinės ir meninės iniciatyvas. Tikslingai remti jaunimo subkultūrų sklaidą, atveriant joms finansinės paramos galimybes, kultūros įstaigų ir bendruomenės centrų duris.
- Sporto plėtros iniciatyvose ir strategijose teikti prioritetą socialinei sporto funkcijai, didinant
- laisvalaikio užimtumą, jaunimo įtraukimą, integraciją, ugdant sveiko gyvenimo būdo įgūdžius ir mažindami socialinę atskirtį ir socialinę riziką.

Pagrindinė valstybės institucija, įgyvendinanti ir formuojanti Lietuvos jaunimo politiką, yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tam tikslui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos yra įsteigtas **Jaunimo reikalų departamentas**, kuris įgyvendina valstybinės jaunimo politikos tikslus visoje Lietuvos teritorijoje. Jaunimo reikalų departamentas buvo įkurtas 2006 m. rugpjūčio 15 d. pertvarkius Valstybinę jaunimo reikalų tarybą, veikusią nuo 1996 metų.

Keletas jaunimo reikalų departamento funkcijų, susijusių su jaunimo marginalizacijos prevencija:

- Įgyvendina programas ir priemones, skirtas jaunimui, jaunimo organizacijoms ir su jaunimu dirbančioms organizacijoms;
- Įgyvendindamas Departamentui priskirtas programas ir priemones iš valstybės biudžeto lėšų konkurso būdu finansuoja jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų projektus, organizuoja

ir atlieka šių projektų paraiškų vertinimą ir atranką, vertina lėšų poreikį. Administruoja ir tvarko programoms bei kitoms priemonėms vykdyti skirtas valstybės biudžeto lėšas, kontroliuoja ir įvertina valstybės biudžeto lėšų panaudojimo tikslingumą, įgyvendina kitas su tuo susijusias priemones;

- Organizuoja tyrimus, renka informaciją ir statistinius duomenis iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų apie jaunimo politikos įgyvendinimą,
- Rengia valstybės jaunimo politikos programų ir priemonių projektus, siūlymus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su valstybės jaunimo politika, tobulinimo ir teikia juos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai.
- Teikia metodinę pagalbą jaunimo reikalų koordinatoriams, juos informuoja ir konsultuoja;

Dažnai vyrauja nuomonė, kad siekiant sumažinti socialinę atskirtį ir marginalizaciją pakanka Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rengiamų ir įgyvendinamų priemonių. Tai kompleksinė problema, kurią sprendžiant reikės daugelio ministerijų pastangų ir solidarios veiklos. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos ministerijų nuostatus bei strateginius veiklos planus galima pastebėti, kad tik 2 ministerijų – švietimo ir socialinės apsaugos bei darbo – nuostatuose numatyta konkreti veikla įgyvendinant jaunimo politiką. Tačiau analizuojant ministerijų veiklos ataskaitas galima pastebėti, kad daugelis ministerijų savo veikla netiesiogiai dalyvauja įgyvendinant jaunimo politiką (pavyzdžiui, finansiškai remia jaunimo projektus arba nevyriausybine organizacijas, sprendžiančias jaunimo problemas). Ministerijos taip pat vykdo tarpžinybines programas, susijusias su jaunimo marginalizacijos prevencija ir resocializaciniu darbu. Deja, reikia pastebėti, kad šiose programose⁵⁵ numatomos priemonės dažniau skirtos ne jaunimo problemų prevencijai, t.y. užkirsti kelią neigiamai socialinei patirčiai ir netinkamoms socialinėms normoms perimti), bet postvencijai, kai jaunuolis jau yra rizikos grupėje ir jam reikia pagalbos.

Svarbu įtvirtinti principą, kad kova su socialine atskirtimi neskatinėtų atsisakyti aktyvių asmeninių pastangų išbristi iš skurdo, o skurdo mažinimas netaptų skurdo finansavimu. Piniginė parama šeimoms turėtų būti teikiama derinant ją su socialinėmis paslaugomis, kad būtų užtikrinama motyvacija dirbti ir pačiam žmogui ar šeimai realizuoti savo socialinę paskirtį, skatinti kartų solidarumą.

⁵⁵ Vertinamos ankstesniais metais vykdytos programos: Nacionalinė narkomanijos prevencijos ir narkotikų kontrolės 2004-2008 metų programa; Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programa; Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2005 – 2007 metų programa; Nuteistųjų ir asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, socialinės adaptacijos 2004-2007 metų programa.

Tyrinėjant jauno žmogaus integracijos į visuomenę veiksnius reikia atkreipti dėmesį į šiuolaikinėje visuomenėje vis dažniau pasireiškiantį ekonominį racionalumą, kuriam būdingas ekonominio naudingumo vertybinis kryptingumas ir socialinio susitarimo ignoravimas. Tie žmonės integruojantys bruožai rodo, kad žmogiškuosius tarpusavio santykius „kolonizavo“ pinigai ir žiniasklaida, o socialinės įtampos driekiasi tokiomis kryptimis: pinigai prieš moralę; valstybės galia prieš susitarimą; ekonominis racionalumas prieš socialinę integraciją; racionali ekspertų kultūra prieš demokratijos institucijas⁵⁶.

Šiuolaikinių demokratijų pagrindas yra rinkos ekonomikos sistema. Šiame kontekste ypač svarbus ekonominis švietimas ir supratimo apie verslą ugdymas. **Verslumas** – tai asmens mąstymo būdas ir asmeninės socialinės, vadybinės bei asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti savo kasdieniam gyvenimui, t. y. konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir priimti riziką už padarytus sprendimus⁵⁷.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008–2012 metų programoje⁵⁸ Jaunimo verslumas apibūdinamas kaip jauno žmogaus požiūris, įgūdžiai ir žinios, kurie leidžia atpažinti galimybę kurti pridėtinę vertę (tiek socialinę, tiek ekonominę), ir veiksmai, skirti šiai galimybei panaudoti.

Galima pastebėti, jog Lietuvoje nėra visa apimančio požiūrio į jaunimo verslumo skatinimą, t. y. švietimo, darbo rinkos, žemės ūkio, profesinio orientavimo, smulkiojo ir vidutinio verslo skatinimo priemonės nėra suderintos taip, kad galėtų stiprinti viena kitos poveikį – valstybės institucijos dirba skirtingomis kryptimis. Jaunimo verslumas turi būti skatinamas nuosekliai: nuo švietimo, profesinio orientavimo iki konsultacijų. Todėl skirtingos valstybės taikomos priemonės turi būti kryptingos ir suderintos.

Tinkama pagalba jaunimo veiklos pradžiai ir plėtrai yra svarbi ir susijusi su parama smulkiajam ir vidutiniam verslui, nes jaunimo steigiamos įmonės dažnai būna labai mažos, mažos arba vidutinės, turinčios teisę į atitinkamą paramą. Teikiant paramą jaunimui, reikia ir specifinių priemonių, nes jaunimas neturi patirties, dažniausiai – nė pradinio kapitalo ar verslo idėjos. Tokios specifinės jaunimui pritaikytos priemonės iki šiol Lietuvoje nebuvo taikomos. Labai mažos, mažos ir vidutinės įmonės

⁵⁶ Laurėnas V. Normalios politikos genezės atvejais: Lietuvos politinės sociologijos studija. – Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2001. P. 67.

⁵⁷ Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK-835.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-04-02 nutarimas Nr. 339 „Dėl nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos patvirtinimo. – Valstybės žinios, 2008-04-22, Nr. 46-1728.

šiuolaikinėje ekonomikoje yra vienas pagrindinių jos augimo veiksnių, nes geriau atitinka vartotojų poreikius.

Suomijos mokslininkai išskyrė keturias jaunų žmonių prisitaikymo visuomenėje kryptis⁵⁹:

Socialinės valstybės piliečio kryptis, išitraukiant į valstybės gyvenimą. Ši galimybė sumažėja, jei kasdieniame gyvenime nuolat patiriamos krizės ir lydi nesaugumo jausmas. Tokiu atveju žmogus tampa tik stereotipiniu visuomenės klientu, vien tik besinaudojančiu jos teikiamomis lengvatomis. Tik šia socialine vartotojiška kryptimi einantys jauni žmonės subjektyviai nemato marginalaus gyvenimo būdo alternatyvos, jiems abipusis bendradarbiavimas su visuomene atrodo negalimas, nerealus.

Profesinės veiklos kryptis, kurioje žmogaus gerovė susijusi su išitvirtinimu darbo rinkoje. Žmogus tikisi dirbdamas užsitikrinti socialinį saugumą ir materialinę gerovę. Šių žmonių santykis su valstybe pagrįstas ekonominiais sprendimais.

Individualistinė kryptis, kai į valstybę ir santykius joje žiūrima kaip į derybų lauką ir abipusės naudos paiešką. Valstybė ir žmonės suvokiami kaip lygūs šių derybų partneriai.

Visuotinė kryptis, kuri yra tarsi tarpinė tarp profesinės veiklos ir individualistinės krypties. Šios krypties šalininkai problemas ir jų sprendimą vertina remdamiesi visuotiniu filosofiniu, religiniu požiūriu, siekia politinėmis priemonėmis užtikrinti visuotinę lygybę.

Apibendrinant šias kryptis galima pateikti *jauno žmogaus integracijos į visuomenę sampratą*, kurioje jaunas žmogus suvokiamas kaip visateisis valstybės pilietis, į kurį visuomenėje žiūrima kaip į lygiavertį partnerį, turintį bei vykdančią savo teises ir pareigas ir kuriam yra užtikrinamas įvairiapusiškas saugumas.

Sprendžiant jaunimo socialines problemas, vienas svarbiausių dalykų yra paties jaunimo dalyvavimas ir nuomonės apie galimus problemų sprendimo variantus išsakymas. Vertinant praktines jaunimo dalyvavimo formuojant bei įgyvendinant jaunimo politiką galimybes, remiantis 2004 m. atlikto Lietuvos jaunimo situacijos tyrimo duomenimis⁶⁰, pagrindiniais jaunimo dalyvavimo socialinėje ir politinėje erdvėje būdais 14 – 29 m. amžiaus šio tyrimo respondentai nurodo švietimo įstaigas (45 proc.) ir jaunimo organizacijas (43 proc.). Daugiau nei trečdalis 14 – 29 metų jaunuolių nuomone, geriausias būdas jaunimui dalyvauti visuomenėje – internetas (39 proc.), trečdalis nuomone – televizija (34 proc.). Šiek tiek jaunimo (31 proc.) mano, jog visuomenėje dalyvauti padeda kitos žiniasklaidos

⁵⁹ Kuure T. Between mainstream and margin: living in a borderspace//Unification and marginalization of youth people. Ed. H. Helve. – Helsinki, 1998. P. 195 – 202.

⁶⁰ Lietuvos jaunimo situacijos tyrimas. – Vilnius: Valstybinės jaunimo reikalų taryba, 2004.

priemonės – laikraščiai ir žurnalai, tik 13 proc. – radijas. Kas penktas tokio mažiau žmogus mano, jog paskatinti dalyvauti visuomenėje gali šeima ir draugai, beveik kas dešimtas – valdžios institucijos (9 proc.), kas dvyliktas – politinės partijos (8 proc.). Daugiau nei pusė (54 proc.) tyrime dalyvavusio jaunimo mano, kad jaunimą aktyviau dalyvauti visuomenės gyvenime paskatintų specialios informacinės kampanijos jaunimui, 49 proc. nuomone, jaunimo aktyvumui skatinti reikalingos programos, skatinančios savanorišką veiklą, 47 proc. – pilietinis ugdymas mokykloje. Taip pat kas penktas respondentas nurodo, kad jaunimo aktyvumą padidintų paankstintas balsavimo amžius, 18 proc. – amžiaus ribos būti išrinktam į valdžios institucijas, sumažinimas, 17 proc. – organizacijų kūrimas visoje šalyje.

Remiant įvairius projektus dažnai apsiribojama projektais, kurie skirti tais metais atrodančioms aktualiausioms problemoms spręsti (pvz., narkomanijos, neįgaliųjų problemos), tuo metu kitos, atrodančios lyg ir mažiau aktualios problemos, lieka tarsi užmirštos. Tokiu atveju, kai tarsi laukiama, kada viena ar kita jaunimo problema taps ypač aktuali, sunku kalbėti apie problemų, o kartu ir apie marginalizacijos prevenciją.

3.3. Jaunimas, bendruomenė ir marginalizacijos prevencija

Daugelyje minties sferų bendruomeniniai ryšiai, tikri įsivaizduoti, tradiciniai arba sukurti – ėmė formuoti geros visuomenės įvaizdį. Bendruomenė tapo tokių skirtingų asociacijų, kaip valstybė, bažnyčia, prekybinės sąjungos, revoliucinis judėjimas, profesija, įteisinimo forma⁶¹

Bendruomenė paprastai suvokiama kaip sudaryta iš tam tikro skaičiaus individų, kurie turi ką nors bendra – bendrą kalbą, bendrą koncepcinę sąrangą – ir ką nors bendrai kuria: naciją, polį, instituciją⁶². Nūdienos visuomenės nuomone, bene reikšmingiausias bendruomenės pranašumas yra, kad bendruomenėje žmogus pilniau išgyvena gyvenimo vertę, prasmę, nes daug dažniau jis jaučiasi reikalingas, vienintelis, nepakartojamas⁶³. Jaunam žmogui norisi viską patirti, atrasti savo kelią. Ir šiuo laikotarpiu labai svarbu, kad jaunas žmogus nesijaustų nereikalingu įsibrovėliu visuomenėje, o taptų visateisiu bendruomenės nariu, kuriam sudarytos galimybės atskleisti save. Čia galima pritaikyti

⁶¹ Nisbet R. A. Sociologijos tradicija. – Vilnius: Pradai, 2000. P. 89.

⁶² Lingis A. Nieko bendra neturinčiųjų bendrija. – Vilnius: Baltos lankos, 1997. P.9.

⁶³ Karalius A. Bendruomeniškumo formos ir jų pamatai//Bendruomeniškumas ir savivalda/ Konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas, 2000. P. 51.

filosofo A. Lingio mintį jog daiktą mums naudingą daro ne jo prigimtis, ne savybės, siejančios jį su natūralia terpe, bet tai, kas atsiskleidžia, kai daiktas priimamas į mūsų susidarytą bendruomenę⁶⁴. Siekdama tinkamai vykdyti savo funkcijas, bendruomenė tampa socialine sistema, sudaryta iš atskirų posistemių – „mažųjų bendruomenių“, iš kurių kiekviena turi savo atskiras veiklos sritis bei funkcijas. Galima išskirti keletą funkcinių „mažųjų bendruomenių“ kiekvienoje bendruomenėje⁶⁵

2 lentelė Bendruomenių tipai

	Bendruomenės tipas	Apibūdinimas
1.	Mokymo bendruomenė	Individai ir grupės įgyja reikalingų žinių bei įgūdžių dalyvaudami bendruomenės veikloje.
2	Pilietinių teisių bendruomenė	Svarbiausias dalykas – bendruomenės narių lygiateisiškumas, lygios galimybės bei kultūrinių religinių skirtumų toleravimas.
3	Visuotinės gerovės bendruomenė	Tai bendruomenė, turinti stiprų ekonominį pagrindą ir sudaranti bendruomenės nariams galimybes dirbti.
4	Rūpinimosi bendruomenė	Tokioje bendruomenėje atsižvelgiama į kiekvieno bendruomenės nario poreikius, sukurta paslaugų sistema šiems poreikiams tenkinti.
5	Žalioji bendruomenė	Bendruomenė rūpinasi aplinkosauga.
6	Saugi bendruomenė	Tokioje bendruomenėje žmonės nebijo nusikaltimų, smurto ir kitų pavojų.
7	Aktyvi ir organizuota bendruomenė	Bendruomenėje yra stiprios bendruomeninės organizacijos ir kiekvienas bendruomenės narys įtraukiamas į jos veiklą pagal savo galimybes bei sugebėjimus.
8	Gero gyvenimo bendruomenė	Tai tokia bendruomenė, kurioje žmonės jaučiasi laimingi.
9	Išliekanti bendruomenė	Tai bendruomenė, turinti savo tradicijas.

⁶⁴ Lingis A. Nieko bendra neturinčiųjų bendrija. – Vilnius: Baltos lankos, 1997. P. 23

⁶⁵ Chanan G. Local community involvement: a handbook of good practice European foundation for the improvement of living and working conditions. Denmark, 1999. P. 27.

Vienas iš svarbiausių bendruomenę apibūdinančių bruožų, kuriam monografijoje skiriamas ypatingas dėmesys, yra bendra bendruomenės narių gyvenamoji vieta (tai yra gyvenimas bendroje teritorijoje, kuris Lietuvos atveju gali būti suprantamas kaip priklausymas tam tikro miesto arba rajono vietos savivaldos bendruomenei). Kaip tik gyvenamojoje vietoje kyla buitinių, socialinių ir ekonominių reikmių visuma, kuri paprastai sėkmingai sprendžiama susitelkus bendruomenės nariams. Iškilus problemoms bendruomenėje, jos narių susitelkimas yra ypač svarbus, nes aplinka, kurioje gyvena bendruomenė, yra jos pačios kuriama aplinka. Kuo bendruomenė *silpnesnė*, tuo labiau jos kokybiniai dėmenys, tokie kaip *sutelktumas ar ekonominiė gerovė, tampa priklausomi, ypač nuo išorinių ekonominių veiksnių*. Dauguma skurdžių teritorinių bendruomenių yra izoliuojamos nuo viešojo diskurso. Siekiant rasti sėkmingos bendruomenių plėtros raktą, būtina atpažinti ir sudėtines bendruomenių dalis:

- viešus, privačius ir vietinio lygmens ryšius;
- teritorinių bendruomenių indėlių jų organizavimui ir organizavimuisi⁶⁶

Šiame žmogiškuosius santykius kuriančiame kontekste vertėtų išskirti socialinę ekonomiką. Socialinė ekonomika Europoje įgauna vis svarbesnį vaidmenį ir tampa vienu pagrindinių svarstomų klausimų socialinės politikos srityje, siekiant individualaus, smulkaus ir vidutinio verslo dalyvavimo valstybės ūkinėje veikloje, telkiant bendruomenės socialiniams poreikiams tenkinti vietiniu lygmeniu⁶⁷. Dalis, ypač jaunų, menkos kvalifikacijos ir išsimokslinimo žmonių, į darbo rinkos pasikeitimą, neišplėtotą socialinę ekonomiką reagavo pasitraukdami iš Lietuvos. Dalis jaunų žmonių mūsų akyse susiformavo specifinį „nereikalingų žmonių sindromą“: 20 – 30 metų amžiaus jauni vyrai, netekę įprasto darbo, be didesnės sąžinės graužaties tapo pagyvenusių tėvų, ypač motinų pensininkų, išlaikytiniais⁶⁸.

Bendruomenė ir bendruomeniškumo aplinka jaunimui būtina kaip socializacinio atsiskleidimo sąlyga ir jaunimo problemų sprendimo reguliacinis veiksnys. Buvimas bendruomenės nariu, sudaro

⁶⁶ Kuzmickaitė D. K. Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai // Socialinė ekonomika: Vietos bendruomenės poreikiai ir galimybės tyrimo ataskaita. Projektą finansavo Atviros Lietuvos Fondas Socialinės ekonomikos institutas. – Kaunas :2004. P. 18.

⁶⁷ Šiandien Europoje priskaičiuojama devyni milijonai dirbančiųjų socialinės ekonomikos sferose; ES šalyse veikia apie 900.000 socialinės ekonomikos įmonių, kurios sukuria maždaug 10 proc. BNP ir užimtumo. Pavyzdžiui, Šiaurės Airijoje socialinės ekonomikos sektorius sudaro 5 – 8 proc. šalies ekonomikos (Informacija iš Prahos socialinės ekonomikos konferencijos Parengiamoji dosjė, 2002).

⁶⁸ Juška A. Šalyje plinta nereikalingų žmonių sindromas.// "Lietuvos rytas" 1999 09 03.

sąlygas jaunam žmogui tapti brandžia asmenybe. Šis tapsmas – tai ilgas kelias, susidedantis iš daugelio mažų žingsnelių:

- ❖ Nuo susitapatinimo su tėvais ir artimaisiais iki atsivėrimo plačiai ir neapibrėžtai socialinei aplinkai.
- ❖ Nuo išskirtinai egocentriškos orientacijos iki gebėjimo atsižvelgti į kitų žmonių ir bendruomenės poreikius.
- ❖ Nuo savo galimybių pervertinimo ir nekantrumo iki pripažinimo, jog šalia esantys žmonės taip pat yra gabūs ir vertingi man ir bendruomenei.
- ❖ Nuo gyvenimo credo „viskas man ir tučtuojau“ iki solidarumo ir dalijimosi.
- ❖ Nuo gyvenimo tarp, būdingo tiems, kurie ignoruoja kitus ir reaguoja į juos kaip į daiktus, iki gyvenimo su, būdingo tiems, kurie jaučiasi kelionės draugais, bičiuliais.

Todėl funkciniai reikalinga aktyvi ir organizuota bendruomenė vietos savivaldos teritorijoje. Etimologiškai žodis „savivalda“ reiškia teisę savarankiškai tvarkytis pagal įstatymus⁶⁹. Bendraja prasme „savivalda“ suvokiama „kaip valdymo sistemos sugebėjimas be jokių kitų reikšmingų išorinių poveikių palaikyti ir pagerinti parametrus, pasitelkiant savo jėgas ir galimybes“⁷⁰.

Šiuolaikinis teisės mokslas savivaldą traktuoja kaip organizacijos savarankišką funkcionavimą, kuris užtikrinamas šios organizacijos narių priimtais valdymo sprendimais ir normomis, susijusiomis su jos gyvavimu, visiems bendrų klausimų sprendimu⁷¹.

Savivaldybė funkcionuoja tam tikroje apibrėžtoje teritorijoje – valstybės teritorijos administraciniame vienetė. Ši teritorija svarbi ir savivaldybės valdžiai, ir savivaldybės bendruomenei. Savivaldybės teritorija atskiria vieną socialinę grupę, vadinamą savivaldybe, nuo kitos socialinės grupės, organizuotos teritoriniu pagrindu. Taigi priklausymas tam tikrai teritorijai rodo priklausymą ir tam tikrai savivaldybės bendruomenei. Siauresne prasme savivaldybė – tai žmonių specialių organizacijų (institucijų), vykdančių savo veiklą valstybės teritorijos dalyje ir kryptingai veikiančių toje teritorijoje gyvenančius žmones bei jų socialines grupes, tvarkant dalį bendrų visuomenės reikalų visuma⁷² Visi šie požymiai leidžia savivaldybę apibrėžti kaip teritoriniu pagrindu organizuotą politinę

⁶⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2000. P. 681.

⁷⁰ Кононов А. М. Теоретические основы организации муниципальных органов охраны общественного порядка в Российской Федерации. – Москва, 2000. С. 90.

⁷¹ Графский В. Г., Ефремова Н. Н., Карпец В. И. и др. Иституты самоуправления: историко-правовые исследование. – Москва, 1995. С. 5.

⁷² Astrauskas A. Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra. I dalis: mokomasis leidinys. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. P. 15.

žmonių bendruomenę, gyvuojančią nepriklausomai nuo kitų toje teritorijoje esančių žmonių socialinių grupių.

Savivaldybių funkcijos pagal sprendimų priėmimo laisvę skirstomos į⁷³:

1) savarankiškasias. Šias funkcijas savivaldybės atlieka pagal Konstitucijos ir įstatymų suteiktą kompetenciją, išipareigojimus bendruomenei ir šios interesais. Įgyvendindamos šias funkcijas, savivaldybės turi Konstitucijos ir įstatymų nustatytą sprendimų iniciatyvos, jų priėmimo ir įgyvendinimo laisvę ir yra atsakingos už savarankiškųjų funkcijų atlikimą. Įgyvendinant šias funkcijas, savivaldybių veiklą saisto įstatymų nustatyti reikalavimai ir tvarka, kuri, kai tai numatyta įstatymuose, nustatoma ir kituose teisės aktuose;

2) valstybines (valstybės perduotas savivaldybėms). Tai valstybės funkcijos, pagal įstatymus perduotos savivaldybėms atsižvelgiant į gyventojų interesus. Savivaldybės, įgyvendindamos šias funkcijas, turi įstatymų nustatytą sprendimų priėmimo laisvę. Savivaldybių veiklą įgyvendinant šias funkcijas riboja valstybės institucijų ir (arba) pareigūnų sprendimai. Atskirais atvejais valstybinės funkcijos gali būti perduotos savivaldybėms įgyvendinti sutarčių pagrindu. Savivaldybė tokią sutartį gali sudaryti tik tuo atveju, kai savivaldybės taryba pritaria. Šios funkcijos paprastai yra trumpalaikės ar sezoninio pobūdžio.

3 lentelė

Savivaldybių funkcijos, susijusios su jaunimo marginalizacijos prevencija ir resocializacija

Savarankiškosios savivaldybių funkcijos	<ol style="list-style-type: none">1) savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų iki 16 metų mokymosi pagal privalomojo švietimo programas užtikrinimas;2) vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų bendrojo lavinimo, profesinio mokymo ir profesinio orientavimo organizavimas (švietimo įstaigų steigimas, reorganizavimas, likvidavimas, išlaikymas, mokymo pagal formaliojo švietimo programas organizavimas ir įgyvendinimas);3) bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių, gyvenančių kaimo gyvenamosiose vietovėse, neatlygintino pavėžėjimo į mokyklas ir į namus organizavimas;4) vaikų ir jaunimo papildomo ugdymo ir užimtumo organizavimas;
--	--

⁷³ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. – Žin., 1994, Nr. 55-1049

	<p>5) priešmokyklinio vaikų ugdymo organizavimas (įstaigų steigimas, reorganizavimas, likvidavimas, išlaikymas, mokymo pagal priešmokyklinio švietimo programas organizavimas ir įgyvendinimas);</p> <p>6) maitinimo paslaugų organizavimas švietimo įstaigose, įgyvendinančiose mokymą pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo lavinimo programas;</p> <p>7) socialinių paslaugų planavimas ir teikimas, socialinių paslaugų įstaigų, šeimynų steigimas, išlaikymas ir bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis;</p> <p>8) gyventojų bendrosios kultūros ugdymas ir etnokultūros puoselėjimas (dalyvavimas kultūros plėtros projektuose, muziejų, teatrų, kultūros centrų ir kitų kultūros įstaigų steigimas, reorganizavimas, pertvarkymas, likvidavimas ir jų veiklos priežiūra, savivaldybių viešųjų bibliotekų steigimas, reorganizavimas, pertvarkymas ir jų veiklos priežiūra);</p> <p>9) sąlygų savivaldybės teritorijoje gyvenančių neįgaliųjų socialiniam integravimui į bendruomenę sudarymas;</p> <p>10) dalyvavimas sprendžiant gyventojų užimtumo, kvalifikacijos įgijimo ir perkvalifikavimo klausimus, viešųjų ir sezoninių darbų organizavimas;</p> <p>11) pirminė asmens ir visuomenės sveikatos priežiūra (įstaigų steigimas, reorganizavimas, likvidavimas, išlaikymas);</p> <p>12) savivaldybių sveikatos programų rengimas ir įgyvendinimas; parama savivaldybės gyventojų sveikatos priežiūrai;</p> <p>13) kūno kultūros ir sporto plėtojimas, gyventojų poilsio organizavimas;</p> <p>14) dalyvavimas, bendradarbiavimas užtikrinant viešąją tvarką, kuriant ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos programas;</p> <p>15) kitos funkcijos, nepriskirtos valstybės institucijoms.</p>
<p>Valstybinės (perduotos savivaldybėms)</p>	<p>1) mokinių nemokamo maitinimo savivaldybės įsteigtose mokyklose ir savivaldybės teritorijoje įsteigtose nevalstybinėse</p>

funkcijos	mokyklose administravimas ir nepasiturinčių šeimų mokinių, deklaravusių gyvenamąją vietą arba gyvenančių savivaldybės teritorijoje, aprūpinimo mokinio reikmenimis administravimas; <ol style="list-style-type: none"> 2) socialinių išmokų skaičiavimas ir mokėjimas; 3) dalyvavimas rengiant ir įgyvendinant darbo rinkos politikos priemones ir gyventojų užimtumo programas; 4) dalyvavimas rengiant gyventojų apklausas ir kitokias įstatymų numatytas pilietines (gyventojų) iniciatyvas; 5) vaikų ir jaunimo teisių apsauga; 6) kitos pagal įstatymus perduotos funkcijos.
------------------	--

Sprendimai, susiję su jaunimu, turi būti priimami tuo lygmeniu, kuriame jie yra efektyviausi. Todėl yra svarbi savivaldybių jaunimo politika, kurią formuoja ir įgyvendina savivaldybės institucijos. Vietos mastu jaunimo situacija gali būti gerai matoma, nes jauni žmonės gyvena, dirba, mokosi ir leidžia didžiąją dalį savo laiko būtent čia. Štai kodėl vietinės bendruomenės bendradarbiaudamos su vietine valdžia gali formuoti ir įgyvendinti efektyvias į jaunimą orientuotas programas. Jaunimo klausimai turėtų būti sprendžiami įgalinant vietinę valdžią, viešojo sektoriaus atstovus, nevyriausybinės organizacijas ir patį jaunimą.

Jaunimo politikos įgyvendinimo sistemoje glūdi esminiai prieštaravimai arba dilemos, kurios sudaro tam tikrų sunkumų jos plėtrai savivaldybėse⁷⁴.

Pirmasis prieštaravimas susijęs su savivaldybės funkcijų atlikimo savarankiškumu. Savivaldybės savarankiškai vykdo savo funkcijas, pačios sprendžia dėl jaunimo politikos formavimo, plėtojimo krypties ir pan. Nacionalinio lygmens sprendimai savivaldybėms yra tikrai rekomendacinio pobūdžio. Jaunimo reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – JRD) neturi tiesioginių nurodymų ir jų įgyvendinimo kontrolės svertų, tai reiškia kad nacionalinis lygmuo gali paveikti regioninį jaunimo politikos formavimo ir įgyvendinimo lygmenį tikrai socialinio dialogo pagalba. Sunkumai kyla tada, kai šiame dialoge nenorima dalyvauti.

Antrasis prieštaravimas susijęs su valstybės deleguota savivaldybėms jaunimo reikalų koordinatoriaus funkcija. Funkcija yra deleguota, pinigai įgyvendinti šią funkciją savivaldybėms ateina,

⁷⁴ Jaunimo politikos plėtros savivaldybėse tyrimas//Savivaldybių jaunimo reikalų koordinatorių apklausa. – VšĮ Socialinių inovacijų institutas. Vilnius. 2008.

tačiau silpnas šių pinigų panaudojimo atskaitomybės mechanizmas, t.y., šių pinigų panaudojimas yra savivaldybių reikalas, todėl susiduriama su tokia problema, kad jaunimo reikalų koordinatoriams pavedamos papildomos su jaunimo politikos įgyvendinimu nesusijusios funkcijos.

Trečiasis prieštaravimas slypi jaunimo politikos įgyvendinimo savarankiškumo, savanoriškumo ir savivaldos principuose. Valstybė Jaunimo politikos plėtros programa savivaldybėse numato didinti jaunimo organizacijų struktūrų veiklos efektyvumą savivaldybėse, siekia skatinti jaunimo organizacijų kūrimąsi ir veiklos plėtojimą. Tačiau kyla dilema, kad valstybinės institucijos negali įtakoti savarankiškos piliečių iniciatyvos pasinaudoti savo pilietinėmis teisėmis burtis į įvairias asociacijas/organizacijas. Jei savivaldybėse nėra pilietinės iniciatyvos, kaip jaunimo koordinatorius ją gali įtakoti, paskatinti? Vienintelis Vyriausybės naudojamas šios pilietinės iniciatyvos skatinimo mechanizmas buvo ir yra jaunimo organizacijų veiklos, iniciatyvų projektinis finansavimas.

Ketvirtasis prieštaravimas slypi jaunimo dalyvavimo politikos įgyvendinime principu. Šis principas įkūnijamas šiuose Jaunimo politikos plėtros savivaldybėse programos uždaviniuose: didinti savivaldybių jaunimo reikalų tarybų veiklos efektyvumą, sudaryti palankias sąlygas mažiau galimybių turinčiam jaunimui dalyvauti sprendžiant jiems svarbius klausimus. Tačiau norint, kad jauni žmonės savanoriškai dalyvautų sprendimų priėmimo procesuose, turi būti atsižvelgiama į jų sprendimus, priešingu atveju dingsta noras ir motyvas dalyvauti. Kam dalyvauti, jei dalyvaujame tik sprendimų priėmimo simuliacijoje, jei visi sako, kad jūsų nuomonė svarbi, bet nieks tos nuomonės nepaiso? Ši motyvacijos problema iškyla jaunimo reikalų tarybų sprendimų rekomendaciniame pobūdyje.

Penktasis esminis prieštaravimas slypi tame, kad vyriausybinis sektorius siekia skatinti plėstis nevyriausybinių sektorių. Pastarasis pilietinėje demokratinėje valstybėje turi atlikti vyriausybinių sektoriaus kritiko, oponento ir visuomeninio intereso gynėjo vaidmenį. Šis vaidmuo labai svarbus užtikrinant, kad vyriausybines institucijas netaptų savitikslemis, dirbtų piliečių, o ne jų pačių naudai. Iš šio vaidmens kyla tam tikros įtampos, prieštaravimai tarp vyriausybinių ir nevyriausybinių sektorių, nes sąmoningai ar nesąmoningai bet kuris individas ar institucija, kritikos ir kontrolės savo atžvilgiu vengia, nepageidauja. Iš kitos pusės, vyriausybines institucijas finansuojamas nevyriausybinių sektorių turi gerą įrankį, priemonę ši sektorių kontroliuoti: finansuoja tam tikrus tikslus, veiklas, paslaugas. Tokiu būdu nevyriausybiniams organizacijoms priskiriamas paslaugų teikėjo vaidmuo, tikimasi, kad jis spręs vyriausybinių institucijų matomas įvardijamas jaunimo problemas, pvz., tokias kaip nusikalstamumas, narkomanija, ankstyvas pasitraukimas iš švietimo sistemos, nedarbas ir kt.

Socialinių paslaugų vaikams ir jaunimui teikimo situaciją ir problemas išsamiai atskleidžia Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų pabaigoje atlikta studija „Instituciniai gebėjimai teikiant socialines paslaugas (plačiaja prasme) nepilnamečių justicijos srityje“⁷⁵. Studijos tikslas – atskleisti situaciją Lietuvoje teikiant socialinių paslaugų nepilnamečiams (vaikams), įvertinti institucinius gebėjimus, analizuoti paslaugų prieinamumą, ir identifikuoti problemines sritis, Tyrimo metu buvo apklausta 200 Lietuvoje veikiančių valstybinių įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų, kurios teikia socialines paslaugas vaikams (nepilnamečiams). Valstybinės įstaigos – tai apskričių ir savivaldybių vaikų globos namai, miestų ir rajonų vaikų teisių apsaugos tarnybos, miestų ir rajonų savivaldybių socialinės paramos centrai, socialinių paslaugų centrai. Prie nevyriausybinių organizacijų buvo priskirti dienos centrai, pagalbos vaikui centrai, nevyriausybiniai vaikų globos namai ir panašaus pobūdžio organizacijos.

Tyrimo duomenimis daugiausia socialinių paslaugų yra suteikiama asocialių šeimų vaikams (79 proc.). Antroje vietoje – vaikams, kurie nukentėjo nuo smurto šeimoje (65 proc.) bei nuo kitų nusikaltimų (45 proc.). Tarp kitų buvo paminėti vaikai iš socialinės rizikos šeimų, socialiai remtini vaikai, neįgalūs ir sutrikusio intelekto vaikai, narkomanai, turintys žalingų įpročių ir kiti besikreipiantys vaikai. Analizuojant tyrimo duomenis išaiškėjo bendra tendencija, kad dažniausiai suteikiamos informacinio pobūdžio paslaugos – jas pažymėjo 81 proc. visų apklaustų organizacijų (respondentai pateikė po kelis atsakymų variantus). Ypač teikiant informacines paslaugas pasižymi valstybinės įstaigos, kone visiems vaikams, kurie kreipėsi, buvo suteikta ši paslauga (97 proc.). Populiarios ir psichologinės paslaugos. Kiek mažiau yra suteikiama teisinio (51 proc.) ir medicininio (41 proc.) pobūdžio paslaugų. Tyrimo duomenimis, išskiriant organizacijas, valstybinės įstaigos daugiausia suteikė informacinio pobūdžio paslaugų, kai tuo tarpu nevyriausybinių organizacijos – psichologinio pobūdžio paslaugų. Darytina išvada, kad NVO daugiau dirba tiesiogiai su vaikais, kartu teikia daugiau ir įvairesnių paslaugų, yra lankstesnės.

Vadovaujantis tyrimo duomenimis, galima daryti išvadą, kad dauguma organizacijų savo paslaugas teikia lokaliai – tik savo savivaldybės (seniūnijos, miesto, rajono) teritorijoje. Daugiau nei dešimtadalis visų organizacijų teikia paslaugas apskrities mastu. Visos valstybės mastu savo paslaugas teikia 26 procentai apklaustų nevyriausybinių organizacijų ir tik 3 procentai valstybinių organizacijų.

⁷⁵Pateikiant studijos rezultatus remiamasi: Česnaitytė I., Uscila R. Organizacijų, teikiančių socialines paslaugas nepilnamečiams, sistemos ir gebėjimų įvertinimas. – Teisės problemos. 2008. Nr. 2 (60). P. 85-100.

Viena, valstybinių organizacijų tinklas teritoriniu atžvilgiu yra platesnis, o nevyriausybinių organizacijos yra daugiau susitelkusios didžiuosiuose Lietuvos miestuose, antra, nevyriausybinių organizacijos savo veiklą vykdo platesniu mastu. Tai ir nulemia tai, kad socialinė pagalba kur kas labiau prieinama didžiuosiuose miestuose nei provincijoje.

Tyrimas parodė, kad apie 40 procentų apklaustų organizacijų paslaugas teikia ne tik nustatytomis darbo dienomis ir valandomis. Tai teigiamas aspektas, nes socialinės paslaugos turėtų būti ne vienkartinio pobūdžio, o jų poreikis dažniausiai būna pastovus ir nepriklauso nuo darbo valandų.

Tyrimas parodė, kad pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria tiek VI, tiek NVO, susijusios su žmogiškaisiais ir finansiniais ištekliais. Finansinės problemos yra aktualesnės nevyriausybiniams organizacijoms (su jomis susiduria keturios iš penkių organizacijų), taip pat net 60 proc. valstybinių įmonių. Ir VI, ir NVO susiduria su specialistų ir savanorių nepakankamumu. Atkreiptinas dėmesys, kad šios problemos sąlygoja viena kitą – trūkstant finansinių išteklių sunku organizacijoms pritraukti gerų specialistų, mažėja įstaigos patrauklumas savanoriams ir t. t.

Teikiamų paslaugų kokybė ir veiksmingumas priklauso ir nuo žmogiškųjų veiksnių. Todėl tiriant situaciją svarbus socialines paslaugas teikiančių organizacijų darbuotojų išsilavinimas, gebėjimas dirbti su vaikais ir nuolatinis jų kvalifikacijos kėlimas.

Tyrimo duomenys parodė, kad dauguma respondentų teigiamai įvertino savo turimas žinias ir įgūdžius dirbant su vaikais – jų visiškai pakanka apie ¼ visų apklaustųjų (tiek valstybinių įstaigų, tiek nevyriausybinių organizacijų darbuotojams), daugiau nei pusei - greičiau pakanka. Šiuo atžvilgiu didesnio skirtumo tarp valstybinių įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų darbuotojų nėra.

Svarbu paminėti ir tai, kad 74 proc. visų apklaustų organizacijų narius tenkina dabartinis jų kvalifikacijos kėlimas (t. y. sudaromos tam galimybės, pakanka specializuotų mokymų ir pan.). Valstybinių įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų šis rodiklis beveik nesiskiria. Tik 16,50 proc. valstybinių įstaigų darbuotojų ir 13 proc. nevyriausybinių organizacijų darbuotojų paminėjo, kad vis dėlto jiems žinių ir įgūdžių greičiau nepakanka. Labiausiai darbuotojams trūksta teisinių ir psichologinių žinių, taip pat – pedagoginio ir bendravimo pobūdžio žinių bei įgūdžių. Kadangi žinių poreikis priklauso ir nuo teikiamų paslaugų, reikia pažymėti, remiantis tyrimo duomenimis, kad psichologinio pobūdžio paslaugos yra paklausiausios. Tyrimo duomenimis daugiau nei pusė (53 proc.) apklaustų nevyriausybinių organizacijų ir tik 24 proc. valstybinių įstaigų užsiima savanorių rengimu, mokymu, jų įtraukimu į organizacijos veiklą. Tai parodo organizacijos norą ir sugebėjimą tobulėti, plėtotis, perduoti ir dalintis savo turimomis žiniomis ir įgūdžiais.

Tyrimas parodė, kad daugiau nei pusė visų apklaustų organizacijų paminėjo specialistų trūkumą. Išskirtinas ryškus psichologų trūkumas – paminėjo net 58 proc. visų organizacijų, taip pat trūksta socialinių darbuotojų (35 proc.) ir socialinių pedagogų (23 proc.). Kai kurios organizacijos susiduria ir su teisininkų (9 proc.), logopedų (4 proc.), gydytojų (3 proc.) ir kineziterapeutų (1 proc.) stoka. Apibendrinant duomenis darytina išvada, kad pagrindinė organizacijų problema yra finansinių išteklių stoka, tai sąlygoja ir kitas problemas.

Tyrimo duomenys parodė, kai organizacijoje, į kurią kreipiamasi, norima paslauga neteikiama, keturis iš penkių tokių atvejų vaikas yra nukreipiamas kitur (80 proc.). Viena, tai rodo, kad organizacijos žino apie kitų organizacijų veiklą ir gali nurodyti besikreipiančiajam, kur jis gali gauti norimą reikiamą paslaugą. Antra, tai rodo ir apie informacijos trūkumą – besikreipiantieji (nepilnamečiai ar jų atstovai) tiksliai nežino, kur iš tiesų reikia kreiptis.

Tyrimo duomenys parodė, kad ne visos organizacijos tinkamai organizuoja informacijos sklaidą apie teikiamas paslaugas, jų gavimo sąlygas. Deja, dar gajį ydinga nuostata, praktika, kai manoma, kad patys paslaugos gavėjai privalo žinoti apie valstybines institucijas ar NVO, teikiančias paslaugas nepilnamečiams. Taigi tiek valstybinio, tiek NVO sektoriaus 1/3 organizacijų nurodė, jog nesirūpina informacijos (apie teikiamas paslaugas) sklaida. Beveik 1/2 tyrime dalyvavusių organizacijų nurodė, jog informacijos sklaida organizuojama per seminarus, konferencijas ir šventes, 1/3 – mokyklose, 1/5 – per savivaldybes, seniūnijas. Viena vertus, tyrimas parodė, kad informacijos sklaidai panaudojami labai įvairūs būdai. Tačiau, kita vertus, informacijos platinimas per televiziją, radiją, spaudą, taip pat teisėsaugos institucijas bei socialinius darbuotojus būtų kur kas veiksmingesnis. Tai patvirtina ir kiti tyrimo duomenys, kurie rodo, kad 40 proc. besikreipiančių į organizacijas vaikų apie jas sužinojo per televiziją, radiją, spaudą, 85 proc. buvo nukreipti kitų organizacijų, 52 proc. – informaciją rado internete. Paminėtina, kad net 65 proc. Vaikų apie paslaugas sužinojo neformaliu būdu – buvo nukreipti pažįstamų.

Pažymėtina, kad organizacijų teikiamos paslaugos neretai priklauso viena nuo kitos. Bendras paslaugų koordinavimas ir siekis tobulėti gali žymiai pakelti organizacijų veiksmingumą ir teikiamų paslaugų kokybę.

Apibendrinant tyrimo duomenis galima išskirti kelias problemines sritis, kurioms turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys siekiant tobulinti socialinių paslaugų nepilnamečiams infrastruktūrą:

- Informacija apie teikiamas paslaugas.
- Tikslinga sukurti informacijos apsikeitimo modelį tarp organizacijų

– Teikiamų paslaugų teritorijos išplėtimas.

– Žmogiškieji ištekliai. Specialistų trūkumą pabrėžė daugiau nei pusė apklaustų organizacijų.

Viena vertus, tai sąlygoja anksčiau minėtos finansinės organizacijų problemos ir organizacijoms sunku pritraukti gerų specialistų. Kita vertus, tai sąlygoja, kad šiuo metu socialinis darbas yra nepatrauklus, laikomas neperspektyviu. Organizacijoms rekomenduotina sukurti nuolatinę darbuotojų kvalifikacijos kėlimo sistemą, siekti darbuotojų profesionalumo.

Siekiant vykdyti marginalizacijos prevenciją, svarbu komandinis įvairių sričių specialistų ir vietos bendruomenės narių darbas sprendžiant jaunimo problemas.

Galima išskirti keletą institucijų tarpusavio bendradarbiavimo formų:⁷⁶

1. *Bendradarbiavimas kaip susitarimas pasinaudoti vienos institucijos žiniomis ir pranašumais bendro reikalo labui* (praktikoje ši forma pasireiškia kaip įvairaus pobūdžio tarnybinės pagalbos (metodinės, informacinės, fizinės ir pan.) teikimas).
2. *Bendradarbiavimas kaip bendra strategija* (praktikoje ši forma pasireiškia kaip tarpžinybinio pobūdžio specialistų komandų sudarymas spręsti pažeidimo auka tapusio jauno žmogaus raidos ir korekcijos klausimus, vykdyti socialinių problemų prevenciją, pavyzdžiui, gali būti sudaromos bendros valstybinių institucijų ir nevyriausybių organizacijų specialistų grupės paramai jauniems žmonėms, turintiems priklausomybės nuo narkotinių medžiagų problemą teikti; įgyvendinami bendri projektai).
3. *Bendradarbiavimas kaip pasidalijimas uždaviniais*. Šiuo atveju, nors tarpžinybinės komandos nesudaromos, tačiau institucijos, siekdamos išvengti atliekamų veiksmų dubliavimo, kartu planuoja savo veiksmus – nuolatos keičiasi informacija, praneša apie iškeltas baudžiamąsias bylas, vykdomas bei finansuojamas prevencines programas, projektus bei priemones ir pan.).

Galima nurodyti šiuos institucijų, dalyvaujančių sprendžiant jaunimo problemas, bendradarbiavimo ypatumus:

1. Galimybė visapusiškai suvokti jauno žmogaus problemas bei situaciją, kurioje yra jaunas žmogus.
2. Galimybė veiksmingiau planuoti bei įgyvendinti priemones, leidžiančias spręsti jaunimo problemas.

⁷⁶ Bendradarbiavimas tarp organizacijų. Duomenų bazė rizikos grupės vaikams. – Vilnius, 2001. P. 3.

3. Galimybė veiksmingiau panaudoti finansinius bei žmogiškuosius išteklius, o taip pat greičiau išspręsti problemas.

Kad institucijos bendradarbiautų efektyviai, būtini 3 pagrindiniai dalykai:

1. Žinios apie įvairių sričių specialistų kompetencijos ribas atpažįstant bei sprendžiant problemą.
2. Informacijos perdavimo atskirų sričių specialistams ribos bei kliento paslapties išsaugojimo (konfidencialumo) problema.
3. Pagalbos tęstinumo užtikrinimas, t. y. galimybė jaunam žmogui gauti pagalbą, ne tik, pavyzdžiui, narkomanų reabilitacijos bendruomenėje ar bausmės atlikimo vietoje, bet ir adaptuojantis aplinkoje, kurioje žmogus gyvens jam suteikus pagalbą.

Kad bendruomenės nariai sugebėtų pozityviai vertinti jaunimo dalyvavimą bendruomenės veikloje, vertėtų laikytis kelėtos svarbiausių nuostatų:

- Jauno žmogaus idėjos, žinios ir įgūdžiai gali būti naudingi bendruomenei.
- Jaunimo dalyvavimas bendruomenės veikloje padeda bendruomenės nariams geriau pažinti vieniems kitus, įvertinti problemas ir kartu ieškoti sprendimo.
- Dalyvaudami bendruomenės veikloje, jauni žmonės gali greičiau integruotis į visuomenę, įgyti naujos pozityvios patirties.

Dirbant su jaunimu, svarbu atlikti išsamų situacijos vertinimą. Galima išskirti keletą svarbiausių vertinimo aspektų:

Bendra informacija apie jaunimo tapimo marginaliais socialinę padėtį mieste/rajone, kuriame renkama informacija

Šios informacijos rinkimo tikslas – pateikti svarbiausias žinias apie šiuolaikinio jaunimo tapimo marginaliais problemas vietos savivaldos teritorijoje, šių problemų aktualumo kitimą bei atskirų jaunimo socialinių problemų dažnumą.

Bendra informacija darbą su jaunimu mieste/rajone, kuriame renkama informacija

Šios informacijos rinkimo tikslas – kaupiti informaciją apie organizacijų, kuriose dirba atsakingi už socialinę ir prevencinę ir resocializacinę darbą su jaunimu asmenys veiklos trukmę, veiklos tikslus, teikiamas socialines paslaugas bei problemas, dėl kurių dažniausiai į organizacijas kreipiasi jų klientai, apie bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis ir organizacijos veiklos gerinimo perspektyvas.

Pagalbos jaunimui formos ir metodai

Šios informacijos rinkimo tikslas – kaupti informaciją apie pagalbos jauniems žmonėms formas, kurias dažniausiai teikia atsakingi už socialinę ir prevencinę ir resocializacinę darbą su jaunimu asmenys, apie sunkumus, su kuriais jie susiduria dirbdami su jaunimu ir šių darbuotojų nuomone, reikšmingiausias organizacijos, kurioje jie dirba, laimėjimus marginalumo prevencijos srityje.

Pagalbą jaunimui teikiantys specialistai

Šios modelio dalies informacija siekiama iširti, kokių specialybių darbuotojai dažniausiai teikia socialinę paramą jaunimui jų darbo vietose ar kitur, kokių profesinių žinių bei įgūdžių, darbuotojų nuomone, reikia padedant spręsti jaunimo socialines problemas, kokias profesines žinias bei įgūdžius darbuotojai norėtų gilinti ir ar juos pasiekia informacija bei sudaromos sąlygos kvalifikacijai kelti.

Analitinė informacija apie jaunimo politikos įgyvendinimą bei jo problemas ir socialinės atskirties mažinimo galimybes pagal rajono /miesto savivaldybės strateginį veiklos planą

Informacija sisteminama suskirstant ją į atskirus blokus:

- 1) aktualiausios socialinės problemos rajono /miesto savivaldybėje ir jų santykis su socialine atskirtimi;
- 2) socialinių paslaugų gavėjai, jų gebėjimas priimti ir pagal paslaugos tikslą panaudoti paramą. Dekodavimo problema (*decoding*) – analizės problematika paaiškinama tuo, kad paramos gavėjai ne visada suvokia paramos davimo tikslą taip, kaip numato įstatymų leidėjas. Taigi atsiranda atotrūkis tarp įstatymo leidėjo ketinimų ir realiai gaunamo paramos poveikio. Pavyzdžiui, įstatymų leidėjas ketina, kad paslaugos gavėjas, gaudamas socialinę paramą, taptų aktyvesnis sprenddamas savo problemas, jaustųsi socialiai saugesnis, tačiau socialinė parama pagilina gavėjo marginalizaciją. Piniginė pašalpa panaudojama svaigalams, narkotikams ir pan.;
- 3) socialinės aplinkos požiūris į paramos gavėjus;
- 4) teikiamų socialinių paslaugų būdai ir metodai;
- 5) vykdomų socialinės paramos ir socialinės atskirties mažinimo projektų rajono /miesto savivaldybės teritorijoje veiksmingumas, t.y. institucijų ir darbuotojų gebėjimas vykdyti numatytas priemones (darbuotojų profesinis meistriškumas ar dequalifikacija).
- 6) Rajono /miesto savivaldybės pranašumai ir trūkumai teikiant socialines paslaugas ir mažinant socialinę atskirtį.

Analitinė informacija apie institucijų, atsakingų už jaunimo politikos įgyvendinimą ir socialinės atskirties mažinimą, bendradarbiavimo problemos, socialinių darbuotojų, kaip profesinės grupės, veiklos galimybės ir problemos dirbant su jaunimu.

Apibendrinant galima numatyti, jog įgyvendinant marginalizacijos prevenciją turėtų būti numatytos priemonės, skirtos sumažinti galimybę atsidurti marginalizacijos pavojuje, pavyzdžiui, užkertant kelią kriminogeninės rizikos veiksniams, susijusiems su vaikyste, arba paremiant marginalizacijos pavojuje esančius jaunos asmenis. Derėtų užtikrinti korekcinio ugdymo prieinamumą, didesnės investicijos turėtų būti daromos į marginalizacijos pavojuje esančių vaikų bei jaunų asmenų ugdymą. Turėtų būti vystomi parama moksleiviams ir jauniems žmonėms bei jų konsultavimas. Mokytojų apmokymuose derėtų pabrėžti vadovavimą klasės aplinkai ir vystyti mokytojų gebėjimą identifikuoti bei paremti sunkius gyvenimo tarpnius išgyvenančius vaikus ir jaunos asmenis. Turėtų būti akcentuojama įsiterpimo į priekabiavimą mokykloje bei pamokų praleidinėjimą praktika. Prevencija negali būti sėkminga nei remiantis vien kriminalinės justicijos sistema, nei vien vyriausybės veikla. Yra svarbu, kad vietos savivaldos institucijos ir kitos viešosios administracijos institucijos, verslo bendruomenė, visuomeninės organizacijos net ir individualūs piliečiai prisiimtų atsakomybę už marginalizacijos prevenciją.

IŠVADOS

1. Socialinių, politinių, ekonominių, psichologinių jaunimo marginalizacijos veiksnių analizė rodo, kad teisinės jaunimo marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos efektyvumas priklauso nuo resocializacinių priemonių taikymo, subjektų teisinio statuso, konkrečių taikomų socialinių ir teisinių priemonių suderinto poveikio jauno žmogaus interesams ir poreikiams, jo elgsenai bei psichosocialinei raidai.

2. Kriminalinę jaunimo marginalizaciją įtvirtinančių veiksnių tyrimas parodė priešingus intervencinio taikymo būdus. Pirminė, delinkventinė marginalizacija jaunam žmogui pažeidžiant visuomenės priimto elgesio ribas, deja, dažniausiai sulaukdavo tik bendro savitikslio teisinio represinio poveikio, pagal retribucinį (baudžiamąjį, atpildo) modelį, - sankcijų nusižengusiam, nusikaltusiam nepilnamečiui pritaikymo. Neatrandant asmeniui kitų priemonių, taikomos tik neigiamos sankcijos yra antroji kriminalinio pobūdžio marginalizacijos stadija, veiksnys, įtvirtinantis jo teisinį „užribinį“ atskyrimą. Neretai jis būna izoliacinis, ypač jei nepilnametis ar jaunas žmogus baudžiamas laisvės atėmimo bausme. Tačiau net ir atlikę kriminalinę bausmę ir sugrįžę iš pataisos įstaigos vietos į laisvę „jaunieji nusikaltėliai“ ir toliau dažniausiai lieka atskirti, - darbdaviai nenori priimti jų į darbą, gyventojai bijo teistojo kaimynystės, neretai jų išsižada ir šeima. Taigi susiduriame su tretine marginalizacija, neretai trunkančia visą buvusio „jaunojo nusikaltėlio“ gyvenimą.

3. Bendrosios jaunimo politikos ir specialiosios prevencijos, jas įgyvendinimo subjektų požiūriai į marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos strategiją bei taktiką yra skirtingi. Požiūrių skirtumai mechaniškai perkeliama į rengiamų įstatymų, programų ir praktinės veiklos sritis. Silpniausia jaunimo politikos ir jos įgyvendinimo marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos srityje grandis yra vadyba, dėl to vyrauja atotrūkis (distancija) tarp bendrosios ir specialiosios (mažinant marginalumą) jaunimo politikos bei jos įgyvendinimo ir socialinės praktikos dirbant su jaunimu vietos bendruomenėse.

4. Marginalios grupės turi savo socialinę organizaciją, hierarchiją, bendravimo „kodą“, išgyvenimo strategijas. Todėl prevencinis darbas tokiose grupėse turėtų apimti strategijas, pagrįstas esama marginalių grupių organizacija. Tie socialinio gyvenimo elementai gyvuoja ir yra „patvaresni“ už prevencines intervencijas, nes jie leidžia marginaliomis sąlygomis minimaliai išgyventi nekeičiant savo gyvenimo stiliaus. Šios socialiai paradoksiškos situacijos žinojimas svarbus darbuotojams, dirbantiems su atskirais paaugliais ir jaunimo marginaliomis grupėmis.

5. Vienas svarbiausių žmogiškųjų santykių aplinkos, priešingos marginaliems santykiams ir marginaliai aplinkai, formavimo veiksnių ir socialinė vertybė yra bendruomenė. Kuo bendruomenė silpnesnė, tuo labiau jos kokybiniai dėmenys, tokie kaip sutelktumas arba ekonominė gerovė, tampa priklausomi, ypač nuo išorinių ekonominių veiksnių. Dauguma skurdžių teritorinių bendruomenių yra izoliuojamos nuo viešojo teisinio poveikio. Siekiant rasti sėkmingos bendruomenių plėtros būdą, būtina atpažinti ir sudėtines bendruomenių dalis: viešus, privačius ir vietinio lygmens ryšius bei teritorinių bendruomenių teisinį statusą į jų organizavimą ir organizavimąsi.

6. Vykdamas marginalizacijos prevenciją svarbu suteikti jaunimui galimybes naudotis ir bendraisiais ištekliais, teisėmis ir paslaugomis:

- tinkamu būstu;
- tinkama sveikatos priežiūra;
- kitomis viešosiomis ir privačiomis paslaugomis, pavyzdžiui, teisės, kultūros, sporto ir poilsio srityse;
- galimybe naudotis naujais ištekliais, teisėmis ir paslaugomis, pritaikytomis konkreitiems jaunimo, patiriančio socialinius ir ekonominius sunkumus, poreikiams;
- „antro šanso“ galimybe jau kartą tam tikrose specialiose (reabilitacijos, profesinio rengimo ir t. t.) schemose dalyvavusiam ir su jų reikalavimais nesusidorojusiam jaunimui.

7. Rengiant marginalizacijos teisinės prevencijos priemones, didesnę dėmesį skirti kuo anksčiau išsiaiškinti jaunimo socialinės išskirties priežastis:

- Daugiau dėmesio skirti asmeniui ir jo individualiems poreikiams.
- Ypatingą dėmesį skirti jaunimo poreikiams vietos ir regioniniu lygiu tokiose srityse kaip sveikatos centrai, konsultacijos ir orientavimas, kultūrinė veikla, sportas, darželiai ir lopšeliai, būstas, transportas ir t. t., svarbiausia nepamirštant tų, kurie yra jau socialiai išskirti arba kuriems yra pavojus būti socialiai išskirtiems (pavyzdžiui, vienišoms motinoms ar tėvams).
- Kvalifikuotiems darbuotojams padedant, tobulinti konfliktų sprendimo būdus.
- Užtikrinti, kad sistemingai būtų įgyvendinamos darbo sąlygų, socialinių teisių ir socialinės rūpybos strategijos.

LITERATŪRA

Įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios, 2000, Nr.89-2741).
3. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas.- Valstybės žinios, 2006-06-30, Nr. 73-2762 .
4. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 2003. Nr. 119 – 5406.
5. Lietuvos Respublikos savivaldybių administracinės priežiūros įstatymas//Valstybės žinios. 1998 Nr. 51 – 1392; 2000 Nr. 113 – 3616.
6. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas//Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589,
7. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991 Nr. 23 – 593.
8. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
9. Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 25-752.
10. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas//Valstybės žinios. 2008, Nr. 113-4290.
11. Europos vietos savivaldos chartija. – Valstybės žinios. 1999 Nr. 82 – 2418.
12. Pasaulinė vietos savivaldos deklaracija. Tarptautinė vietos savivaldos sąjunga. Pasirašyta 1985 10 15//Vietos savivalda Lietuvoje. Trumpas žinynas savivaldybių darbuotojams. – Vilnius, 1998.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 22 d. nutarimu Nr. 1138 patvirtinti Aplinkos ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 46-1725
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 8 d. nutarimu Nr. 1088 patvirtinti Finansų ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 46-1726
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 23 d. nutarimu Nr. 924 patvirtinti Krašto apsaugos ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 49-1819.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugpjūčio 11 d. nutarimu Nr. 1020 patvirtinti Kultūros ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 49-1820
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 24 d. nutarimu Nr. 926 patvirtinti Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 1998 Nr. 67 – 1961.
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 1117 patvirtinti Susisiekimo ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 1998 Nr. 83 – 2324.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 21 d. nutarimu Nr. 914 patvirtinti Švietimo ir mokslo ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 1998 Nr. 67 – 1952.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimu Nr. 851 patvirtinti Teisingumo ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 1998 Nr. 63 – 1816.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 23 d. nutarimu Nr. 921 patvirtinti Ūkio ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 1998 Nr. 67 – 1957.
22. Europos chartija apie vietos savivaldą//Savivaldybė. 1994. Nr.1. P.45 – 50.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 1155 patvirtinti Užsienio reikalų ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 49-1827.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 1120 patvirtinti Žemės ūkio ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 46-1732

25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 14 d. nutarimu Nr. 291 patvirtinti Vidaus reikalų ministerijos nuostatai//Valstybės žinios. 2008, Nr. 46-1722.
26. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2004-06-02 įsakymu Nr. ISAK-835.
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-04-02 nutarimas Nr. 339 „Dėl nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programos patvirtinimo. – Valstybės žinios, 2008-04-22, Nr. 46-1728.

Specialioji literatūra

1. Ališauskienė R., Žilinskienė L. Jaunimas ir visuomenė/Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. – Vilnius: Socialinės politikos grupė, 2001.
2. Andruškevičius A. Administracinės teisės principai ir normų ribos. – Vilnius: TIC, 2004.
3. Astrauskas A. Vietos savivaldos samprata ir savivaldybės institucinė struktūra, I dalis: Mokomasis leidinys. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
4. Baršauskienė V., Leliūgienė I. Sociokultūrinis darbas bendruomenėje. – Kaunas: Technologija 2001.
5. Bauman Z. Globalizacija: pasekmės žmogui. – Vilnius: Strofa, 2002.
6. ¹ Bendradarbiavimas tarp organizacijų. Duomenų bazė rizikos grupės vaikams. – Vilnius, 2001.
7. Berger P. L., Luckman T. Socialinis tikrovės konstravimas. – Vilnius: Pradai, 1999.
8. Česnaitytė I., Uscila R. Organizacijų, teikiančių socialines
9. paslaugas nepilnamečiams, sistemos ir gebėjimų įvertinimas. – Teisės problemos. 2008. Nr. 2 (60). P. 85-100.
10. Dahrendorf R. Modernusis socialinis konfliktas: Esė apie laisvės politiką. – Vilnius: Pradai, 1996.
11. Denhardt R. B. Viešųjų organizacijų teorijos. – Vilnius: Algarvė, 2001.
12. Durkheim E. Sociologijos metodo taisyklės. - Vilnius: Vaga, 2001
13. Dvarionas D. Socialinė ekonomika Lietuvoje. – Kaunas: Socialinės ekonomikos institutas, 2003.
14. Gailienė D. Psichologinės krizės//Teisininkams apie stresą. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.
15. Gineitienė D., Domarkas V. Visuomeninių organizacijų įtaka viešojo administravimo institucijoms. – Kaunas: Technologija, 2000.
16. Grigas R. Socialinių įtampų Lietuvoje laukai. – Vilnius: VPU, 1998.
17. Grigas R. Sociologinė savivoka: specifika, metodai, lituanizacija. – Vilnius: Rosma, 2001.
18. Guščinskienė J. Organizacijų sociologija. – Kaunas: Technologija, 1999.
19. Jasaitis E. Įvadas į viešąjį administravimą/Viešasis administravimas. – Kaunas: Technologija. 1999.
20. Jaunimo politikos plėtros savivaldybėse tyrimas//Savivaldybių jaunimo reikalų koordinatorių apklausa. – VšĮ Socialinių inovacijų institutas. Vilnius. 2008.
21. Jonaitis M. Kriminalinės pedagogikos pradmenys. – Kaunas: Išleido K. Vičiūnas, 1930.
22. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. – Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
23. Jovaiša L. Hodegetika: auklėjimo mokslas. – Vilnius: Agora, 2003.

24. Juška A. Šalyje plinta nereikalingų žmonių sindromas.// "Lietuvos rytas" 1999 09 03.
25. Karalius A. Bendruomeniškumo formos ir jų pamatai // Bendruomeniškumas ir savivalda Konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas, 2000.
26. Kasatkina N. Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje. – Kaunas: VDU, 1999.
27. Kraniauskas L. Du jaunosios kartos portretai: inkvizicinis mitas ir argumentacijos stoka // Socialinės grupės: raiška ir ypatumai. – Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1998.
28. Kuzmickaitė D. K. Lietuvos bendruomenių tipologija ir ypatumai // Socialinė ekonomika: Vietos bendruomenės poreikiai ir galimybės tyrimo ataskaita. Projektą finansavo Atviros Lietuvos Fondas Socialinės ekonomikos institutas. – Kaunas, :2004.
29. Lane J. E. Viešasis interesas – Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 26.
30. Laurėnas V. Normalios politikos genezės atvejis: Lietuvos politinės sociologijos studija. - Klaipėdos universitetas, 2001.
31. Lietuvos jaunimo situacijos tyrimas. – Vilnius: Valstybinės jaunimo reikalų taryba, 2004.
32. Lingis A. Nieko bendra neturinčiųjų bendrija. – Vilnius: Baltos lankos, 1997.
33. Matza D. Nusizengiamumo srovėje. – Vilnius: ALK/Vaga, 2004.
34. Melnikas B. Viešasis administravimas. Teorijos problemos. – Vilnius: LTA, 1999.
35. Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002.
36. Merkys G., Ruškus J., Juodraštis A. ir kt. Nepilnamečių resocializacija: priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. – Šiauliai, 2002.
37. Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas Daktaro disertacija Socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius, 2001.
38. Nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje. Viešosios nuomonės tyrimo ataskaita. – Vilnius: Socialinės informacijos centras, 1998.
39. Nisbet R. A. Sociologijos tradicija – Vilnius: Pradai, 2000.
40. Parsons W. Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
41. Polanyi K. Didžioji transformacija: politinės ir ekonominės mūsų laikų ištakos. – Vilnius: Algarvė, 2002.
42. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2001. – Vilnius: Socialinės politikos grupė, 2001.
43. Pumputis A. Poreikių ir žmogaus teisių sistemos klausimu//Teisinės valstybės link//Jurisprudencija. Mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. T. 15(7).
44. Regioninė jaunimo politika: praktinis vadovas. – Vilnius, 2000.
45. Resocializacijos mokymo programa: studijų ir kvalifikacijos kėlimo mokymo programų, skirtų dirbantiems resocializacijos srityse specialistams, koncepcijos ir jos įgyvendinimo metmenys. – Vilnius: Socialinių studijų centras, Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas, 1999.
46. Rinkevičius L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai//Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2002 Nr. 2. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto sociologijos katedra, 2002.
47. Savivaldybių ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimas Konferencijos medžiaga. – Vilnius, 1998 m. sausio 23 d

48. Sutton C. Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. – Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 1999.
49. Šaulauskas M. P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė//Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998. – Vilnius: Garnelis, 2000.
50. Taljūnaitė M. Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę//Teisinės valstybės link//Jurisprudencija Mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. T. 15(7).
51. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
52. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos. – Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, 2000.
53. Vaišvila A. Teisės teorija. - Vilnius: Justitia, 2000.
54. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos.- Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.
55. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija.- Vilnius, 2000.
56. Zaleskienė I. Asmuo, visuomenė, valstybė. Socialinė atskirtis//Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1998. – Vilnius: Socialinės politikos grupė, 1998.
57. Arbet S., Attias – Donfut C. The Myth of Generational Conflict The Family and State in Ageing Societies. – London: Routledge, 2000.
58. Banfield E. C.. The moral basis of a backward society.- Chicago, 1958.
59. Bauman Z. Work, Consumerism and the New Poor. – Buckingham, Open University Press, 1998.
60. Bauman Z. Postmodernity and its Discontents. – Oxford: Polity Press, 1997.
61. Billson, J. M. No owner soil: The concept of marginality revisited on its sixtieth birthday. International Review of Modern Sociology, 18 (Autumn), 1988.
62. Bush R. Survival of the Non - profit Spirit in a For-profit World. Non-profit and Voluntary Sector Quarterly. 1995. Vol. 21. No. 4.
63. Chanan G. Local community involvement: a handbook of good practice European foundation for the improvement of living and working conditions. – Denmark, 1999.
64. Culen B.T., Pretes M. The meaning of marginality: interpretations and perceptions in social science//The Social Science Journal, Vol. 37 No .2. Elsevier science Inc. 2000.
65. Del Pilar J. A., Udasco J. O. Marginality theory: the lack of construct validity//Hispanic Journal of Behavioral Sciences, Vol. 26 No 1. Sage Publications, 2004.
66. Dickie-Clark, H. F. The marginal situation: A sociological study of a coloured group. London: Routledge and Kegan Paul. 1966.
67. Fitzpatrick T. Welfare theory: an introduction. Palgrave, 2000.
68. Gidens A. The Constitution of Society. Polity Press. Cambridge, 1989
69. Gilbert W. Marginal minorities in the world.. – USA 1947.
70. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. – Englewood Cliffs N. J. Prentice – Hall, 1963.
71. Hall S. Cultural studies and its theoretical legacies//Grossberg L., Welson C., Treichla P. Cultural Studies. – London: Routledge, 1992.
72. Hirschi T., Gottfrendson M. In defence of self control//Theoretical Criminology Vol. 4, February, 2000.
73. Hudson M. Managing Without Profit. The Art of Managing Third Sector Organizations (2nd ed.). – London: Pequin books, 1999.

74. Hughes, E. C.. Social change and status protest: An essay on the marginal man. Phylon, 1949.
75. Improving Access to Benefits and Services. What NGOs can do about it. NIZW/ICSW, 1997.
76. Karabanow. J., Clement P. Interventions with Street Youth: a Commentary on the Practice – Based Research Literature//Brief Treatment and Crisi Intervention. Oxford University Press Vol.4 No 1. 2004. p. 93-104.
77. Kerckhoff A. C. & McCormick, T. C. Marginal status and marginal personality. Social Forces, 34, 1955.
78. Kelly J. B., Johnston J. R. The alienated child: a reformulation of pariental alienation syndrome//Family Court Review No 39, 2001.
79. Kuure T. Between mainstream and margin: living in a borderspace//Unification and marginalization of youth people. Ed. H. Helve. – Helsinki, 1998.
80. LaFromboise T., Coleman H. L. K., Gerton, J.. Psychological impact of biculturalism evidence and theory//Psychological Bulletin, Vol. 114(3) 1993.
81. Mann, J. W. Group relations and the marginal personality//Human Relations, No 11, 1958.
82. Marginality and community in Medieval Europe: a project designed by History department Kenyon college.
83. Moore R.I, The Formation of a Persecuting Society, Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 1990.
84. Shibutani T. Society and Personality: An Interactionist Approach to Social Psychology. Prentice Hall, INC. 1969.
85. Sibley, D Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West. – London: Routledge, 1995.
86. Simmel G. On individuality and social forms: selected writings. Chicago and London, 1995.
87. Winchester, H. P. M., White P. E. The Location of Marginalized Groups in the Inner City: Environment and Planning//Society and Space, 6. 1988.
88. Youth in society. Ed. Roche J., Tucker S., Thomson R., Flynn R. – London: Sage Publications, 2004.
89. Youth policy and social inclusion. Critical debates with young people. Ed. by Barry M. – London: Routledge. 2005.
90. Бахрах Д. Н. Административное право.- Москва, 1993.
91. Белоцерковский В. Самоуправление – будущее человечество или утопия? - Москва, 1992.
92. Графский В. Г., Ефремова Н. Н., Карпец В. И. и др. Иституты самоуправления: историко-правовые исследование. – Москва, 1995.
93. Добреньков В. И. Кравченко А. И. Социология. В 3 т.. – Москва., 2000.
94. История социологии в западной Европе и США. – Москва: Норма-Инфра-М, 1999.
95. Кононов А.М. Теоретические основы организации муниципальных органов охраны общественного порядка в Российской Федерации. – Москва, 2000.
96. Лайне М. Криминология и социология отклоненного поведения. – Хельсинки, 1994.
97. Лешков В. Г. О Лешков В. Г. О праве самостоятельности как основе для самоуправления. – Москва. 1971.

98. Лившиц Р. З. Теория права. -Москва, 1994.
99. Любашиц В. Я., Мордовцев А. Ю., Тимошенко И. В. Теория государства и права.- Ростов- на- Дону, 2002.
100. Марченко М. Н. Теория государства и права. -Москва, 2002.
101. Парсонс Т. О структуре социального действия. – Москва: Академический проект, 2000.
102. Права человека / Ред. Лукашева Е. А.- Москва, 2003.
103. Шикирев П. Современная социальная психология. – Москва, 2000.
104. Шнайдер Г. И. Криминология. – Москва, 1994.
105. Тихомиров Ю. М. Курс административного права и процесса. Москва, 1998.
106. Урмонас А. Криминологические проблемы изучения лиц, совершивших кражи. Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва, 1978.
107. Фромм Э. Бегство от свободы. – Москва, 1995

Enciklopedijos, žodynai, informaciniai portalai

108. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius, 2000.
109. Idėjų žodynas / [Owen Adikibi, Bernard Balleine, Elizabeth Breuilly...[et al.] – Vilnius: Alma littera. 2001.
110. Jary D., Jary J. Collins Dictionary of Sociology. - Harper Collins publishers, 1995.
111. Криминология словарь-справочник. Москва: Норма, 1998.
112. Словарь-справочник по социальной работе. Ред. Е. И. Холостова. – Москва: Юристъ, 2000.
113. Социологическая энциклопедия Том 1. - Москва: Мысль, 2004
114. Социологический энциклопедический словарь. /Редактор Г. В. Осипов. – Москва: Норма, 2000.
115. www.lrs.lt
116. <http://www.jrd.lt>

SANTRAUKA

Marginalumas yra palyginamojo socialinio suvokimo fenomenas, turintis įvairias apraiškas: ekonominę, socialinę, nepaklusimo teisei Remiantis elitinių visuomenės grupių sukurtų socialinių normų laikymosi principu visoms marginalumo apraiškoms būdinga marginalinė grupių atskirtis nuo visuomenės ir jos standartų.. Pagrindiniai veiksniai, lemiantys socialinės atskirties buvimą, yra trejopi – politiniai, socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai, psichologiniai ir natūralūs (aplinkos veiksniai), kuriuos analizuojant, galima nurodyti jaunimo marginalizaciją sąlygojančias aplinkybes - ypač greitą urbanizaciją, prievartą žiniasklaidos priemonėse; mokymo sistemos standartizavimą ir nepritaikymą individualiems poreikiams; žmonių migraciją, susijusią su jų profesiniu mobilumu; nelygias galimybes gauti medicininę pagalbą ir išsimokslinimą, asmenybės”.

Marginalumo reiškinių sociologinė ir teisinė stebėseną gali daryti poveikį naujų marginalumo makro doktrinų kūrimui, teisinių idėjų formulavimui ir jų transformavimui administracinėje teisėje. Marginalumas kaip socialinė teisinė reiškinių problema yra nagrinėtina makroadministracinės teisės lygmenyje: rengti marginalumo kontrolės programas, spręsti atskiras ir integruotas marginalumo problemas, apibrėžti marginalumo socialinės teisės įtampos laukus, nustatyti socialinių santykių raiškos problemas reguliuotinas administracinės teisės priemonėmis.

Bendrosios jaunimo politikos ir specialiosios prevencijos, jos įgyvendinimo subjektų požiūriai į marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos strategiją bei taktiką yra skirtingi. Požiūrių skirtumai mechaniškai perkeliama į rengiamų įstatymų, programų ir praktinės veiklos sritis. Silpniausia jaunimo politikos ir jos įgyvendinimo marginalizacijos prevencijos ir resocializacijos srityje grandis yra vadyba, dėl to vyrauja atotrūkis (distancija) tarp bendrosios ir specialiosios (mažinant marginalumą) jaunimo politikos bei jos įgyvendinimo ir socialinės praktikos dirbant su jaunimu vietos bendruomenėse.

Raktiniai žodžiai: marginalizacija, resocializacija, jaunimas, teisė, sociologija.

SUMMARY

THE PROBLEMS OF INTEGRATION IN TO LEGAL FRAMEWORK SOCIOLOGICAL APPROACHES OF MARGINAITY

Disability of adaptation to the changing standards of social norms without social help and required support could turn into a false self-adaptation to the environment and conditions, i.e., adaptation to the deviational or even asocial form of behavior: vagabondage, begging, drug habit, alcoholism, prostitution, misdeeds, etc. The reason of the appearance of marginal groups is considered to be the change of the socio-economic system as well as the decrease of the life standard level due to the economic situation and also devaluation of traditional social norms and values. Prevention of marginalization as well as resocialization of marginals is considered to be a common problem for the state self-government institutions, non-government organizations and local communities.

Analysis of characteristics of social, political, economic and psychological factors of the youth marginalization reveals that the effectiveness of the youth marginalization prevention and resocialization could depend on the efficiency of the application of means of resocialization and the coordinated activity of concrete means seeking to influence the young person's interests, needs, psycho-social development and behaviour.

There are different approaches of specialists to prevention of marginalization and strategy of resocialization. Differences in approach are mechanically transferred to the pipeline legislation, policies and practical activities. The weakest of youth policy and prevention is the management. Exist the gap (distance) in the youth policy between the general and the specific (by reducing marginality) and its implementation and social practices, working with young people in local communities.

Keywords: marginalization, resocialization, youth, law, sociology.